

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

UČITELJSKI FAKULTET U OSIJEKU

DISLOCIRANI STUDIJ U SLAVONSKOM BRODU

MAJA MARTIĆ

**POTICANJE STVARALAŠTVA U RAZREDNOJ
NASTAVI**

DIPLOMSKI RAD

SLAVONSKI BROD, 2008.

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

UČITELJSKI FAKULTET U OSIJEKU

DISLOCIRANI STUDIJ U SLAVONSKOM BRODU

**POTICANJE STVARALAŠTVA U RAZREDNOJ
NASTAVI**

DIPLOMSKI RAD

Mentor:

Mr. sc. Branko Bognar

Studentica:

Maja Martić

SLAVONSKI BROD, 2008.

SADRŽAJ

POPIS ILUSTRACIJA	5
1. UVOD	6
2. STVARALAŠTVO	7
2.1 Što je to stvaralaštvo?	7
2.2 Stvaralačke sposobnosti.....	8
2.3 Sastavnice stvaralaštva	9
2.3.1 Stvaralačka ličnost	9
2.3.2 Stvaralački proces	10
2.3.3 Stvaralački proizvod	12
2.4 Stvaralačko mišljenje.....	12
3. STVARALAŠTVO U ŠKOLI.....	14
3.1 Dječje stvaralaštvo	14
3.1.1 Mašta i inteligencija	16
4. POTICANJE I SPUTAVANJE STVARALAŠTVA.....	17
5. EMPIRIJSKI DIO.....	19
5.1 Kontekst istraživanja	19
5.2 Što je bio moj interes?.....	19
6. PLAN AKCIJSKOG ISTRAŽIVANJA	21
6.1 Što je to akcijsko istraživanje?	21
6.2 Pitanja, nedoumice i dileme	23
6.3 Ciljevi istraživanja.....	23
6.4 Plan aktivnosti.....	23
6.5 Kriteriji za procjenu uspješnosti istraživanja.....	27
6.6 Postupci prikupljanja podataka	28
6.7 Etički aspekt istraživanja.....	29
6.8 Kritički prijatelji.....	29
6.9 Validacija akcijskog istraživanja	29

7. PROCES OSTVARIVANJA AKCIJSKOG ISTRAŽIVANJA.....	30
7.1 Neobični razgovor	30
7.2 Književni jezik i zavičajni govor	31
7.3 Pravokutnik i kvadrat	37
7.4 Optičko miješanje boja.....	43
7.5 Kulturno – povijesne znamenitosti Hrvatske.....	45
7.6 Integrirani dan	46
7.7 Uočeni problemi tijekom akcijskog istraživanja.....	55
8. INTERPRETACIJA.....	57
9. ZAKLJUČAK.....	61
10. PRILOZI	63
11. LITERATURA	65

POPIS ILUSTRACIJA

Popis slika

Slika 1. Opća shema stvaralačkog procesa.....	11
Slika 2. „Lipota“	31
Slika 3. „U srcu“.....	31
Slika 4. Zabranjeno sunčanje	34
Slika 5. Mravi u šumi	35
Slika 6. Oprez maravi.....	35
Slika 7. Geometrijski likovi	37
Slika 8. Labudovi	38
Slika 9. Robot.....	38
Slika 10. Tulumarka	39
Slika 11. Sastavljeno lice od brojeva	40
Slika 12. Lice od brojeva 1.....	41
Slika 13. Lice od brojeva 2.....	41
Slika 14. Jaje leptir	42
Slika 15. Jaje u travi	43
Slika 16. Jaje zeko.....	43
Slika 17. Kreativni televizor.....	45
Slika 18. Umna karta	46
Slika 19. Znak – Tri cvijeta	47
Slika 20. Odgovori učenika 1	48
Slika 21. Odgovori učenika 2.....	48
Slika 22. Zidne novine	53
Slika 23. Učenički proizvodi.....	54

Popis tablica

Tablica 1. Plan aktivnosti	23
Tablica 2. Šaljive pjesme.....	33

1. UVOD

Danas živimo u svijetu u kojem se promjene događaju brzo i svakodnevno. Tijekom povijesti ljudi su stvarali bolje uvjete za život različitim tehničkim tvorevinama. Razvoj informatike omogućio je oslobađanje čovjeka od dosadnih rutinskih intelektualnih poslova koje obavlja suvremena računalna oprema. To je čovjeka „bacilo“ u drugi plan - manje se fizički angažira u procesu proizvodnje, a ima više vremena za zadovoljavanje jedne ili više osnovnih potreba u koje se ubraja i potreba za stvaralaštvom/kreativnošću.

Rekla bih kako je istinsko značenje stvaralaštva prešlo dug put, kako bi u zadnje vrijeme društvo prepoznalo njegovu važnost i korisnost. Postoje različite definicije o tome što je stvaralaštvo ili kreativnost, ali u svim definicijama sadržana je tvrdnja kako oni daju nove, originale i neobične ideje, proizvode. Promjene se događaju i u školskom sustavu te ga je stoga važno i nužno prilagoditi potrebama učenika. Škola treba nuditi mogućnosti kako bi svi učenici imali priliku zadovoljiti svoje potrebe. Smatram kako je tradicionalan sustav poučavanja djelovao kako tvornica koja proizvodi društvu potrebne uloge. Zato su neki učenici imali priliku u takvim uvjetima ostvariti sav svoj potencijal, dok je u većini njih stvaralački potencijal ostao zarobljen. Svi posjedujemo sposobnosti koje se vežu uz stvaralaštvo, ali nismo naviknuti i nisu nas dosada poučavali kako ih koristiti. Kada mladi napuste današnje školske klupe trebaju postati osobe koje će znati stvaralački misliti, rješavati probleme, tražiti nova rješenja i sl.

Budući da djeca većinu vremena provode u školi, važno je da ona podupire razvoj stvaralaštva. Učitelji imaju važnu ulogu u poticanju dječjeg stvaralaštva na nastavi. Trebaju planirati organizirati nastavani proces na kreativan način. Ako učitelj i dalje poseže za tradicionalnim načinom poučavanja, koristeći frontalni oblik rada, poticanjem samo konvergentnog načina mišljenja, mala je vjerojatnost da će njegovi učenici naučiti stvaralački misliti i djelovati. Onaj koji zna što je stvaralaštvo i koji kreativno djeluje, moći će to prenijeti i na druge. Takav će učitelj svojim učenicima osigurati primjerene uvjete u kojima će različitim sadržajima, aktivnostima, tehnikama i metodama poticati stvaralačko mišljenje.

2. STVARALAŠTVO

2.1 Što je to stvaralaštvo?

Tradicionalna nastava, u kojoj prevladava frontalni oblik rada i reproduktivno učenje, ustupa mjesto suvremenoj nastavi koja njeguje stvaralačko učenje. Škola kao odgojno-obrazovna ustanova doživljava određene promjene u načinu i organizaciji rada. Povećava se interakcija između učenika i učitelja, njeguje se pozitivno razredno ozračje, potiče se stvaralačko, kritičko mišljenje. U suvremenoj nastavi primjenjuju se različiti nastavni oblici i metode. Takav način učenja omogućava učenicima zadovoljavanje vlastitih potreba u koje se ubraja i potreba za stvaralaštvom.

Različiti autori daju različita određenja pojma stvaralaštvo. Stevanović (1998) navodi kako stvaralaštvo (eng. *creativity*, fr. *activite creatice*, njem. *das Schopfen*, rus. *tvorčestvo*) uvijek podrazumijeva neka nova rješenja, dolaženje do nečeg novog (str. 15).

Prema Petzu (citirano u Cvetković Lay i Pečjak, 2004, str. 11) stvaralaštvo je aktivnost koja daje nove, originalne proizvode u materijalnoj ili duhovnoj sferi.

R. Kvašček (citirano u Stevanović, 2002, str. 40) smatra kako kreativnost podrazumijeva:

- proizvodnju što većeg broja ideja, usmjerava osobu da obične stvari gleda na nov način,
- rješavanju problema pristupa se na različite načine, spontano se mijenja usmjerenost mišljenja tijekom rješavanja problema,
- činjenice se stavljaju u druge relacije i otkrivaju se različita moguća značenja danih činjenica u drugim kontekstima,
- dane informacije kombiniraju se na različite načine i otkriva se njihov novi sadržaj.

Prema Weisbergu (Arar & Rački, 2003) kreativnost nije ništa posebno: procese koje koristimo u svakodnevnom životu koristimo i u kreativnom rješavanju problema.

Stvaralaštvo i kreativnost su istoznačnice. Unatoč različitom definiranju pojma stvaralaštvo, svi autori navode kako je stvaralaštvo aktivnost koja daje nove, originalne proizvode. Smatram kako je R. Kvašček najpreciznije i najopširnije opisao značenje pojma stvaralaštvo.

2.2 Stvaralačke sposobnosti

Sposobnosti općenito označavaju mogućnost obavljanja neke vrste posla. Ljudi se, kao jedinstvena jedinka, razlikuju po sposobnostima. Netko ima smisla za glazbu, netko za slikarstvo, netko za poeziju i sl. J.P. Guilford (citirano u Stevanović, 2002, str. 27) ističe da su kreativne mogućnosti sastavljene od mnogih komponenata. Stevanović (2001) u grupu stvaralačkih sposobnosti ubraja: originalnost, fleksibilnost, fluentnost, redefiniciju, osjetljivost za probleme i elaboraciju.

Originalnost kao pojam dolazi od latinske riječi *origo*, što u prijevodu označava početak, začetak, podrijetlo. To je nešto *novo, jedinstveno, samostalno načinjeno*. U stvaralaštvu ovaj pojam označava sve ono što je izvorno, neponovljivo, rijetko, novo, neobično i sl. Obično se vidi u nekom djelu, procesu ili ponašanju pojedinca.

Fleksibilnost ima svoju istoznačnicu u riječi *elastičnost*. Podrazumijeva mijenjanje, prilagođavanje, savitljivost, gipkost mišljenja, odbacivanje starih metoda i prihvaćanje novih, mijenjanje direkcije (usmjerenosti) mišljenja pri postupku rješavanja nekog problema. U stvaralaštvu se najčešće spominju adaptivna, ideaciona, spontana i metodološka fleksibilnost.

- *Adaptivna fleksibilnost* – podrazumijeva prilagođavanje postupaka svakoj konkretnoj situaciji. Obično dolazi do izmjena kada osoba problem ne može riješiti na uobičajeni, poznati način.
- *Ideaciona fleksibilnost* – podrazumijeva dinamičnu primjenu ideja u novim situacijama.
- *Spontana fleksibilnost* – odnosi se na sposobnost primjene neke ideje u vrlo širokom rasponu.
- *Metodološka fleksibilnost* – odnosi se na načine, postupke istraživanja, odnosno samostalno otkrivanje određenih uzročno-posljedičnih veza i odnosa kojim se dolazi do poželjnog rezultata.

Fluentnost označava mnoštvo, neku proizvodnju. Najčešće govorimo o fluentnosti riječi, ideja, asocijacija i izražajnoj fluentnosti:

- *Fluentnost riječi* – sposobnost stvaranja novih riječi.
- *Fluentnost ideja*- sposobnost proizvodnja što većeg broja ideja koje imaju logički smisao.

- *Asocijativna fluentnost* – sposobnost pronalaženja sinonima i riječi sličnog značenja kojim se mogu razvijati naznačene ideje.
- *Izražajna fluentnost* – pokazuje sposobnost razvijanja ideje riječima.

Redefiniranje – podrazumijeva otkrivanje novih funkcija predmeta, objekata i pronalaženje novih značenja i osobina danih podataka.

Osjetljivost za probleme – definira se kao sposobnost formuliranja i zapažanja problema u novim situacijama.

Elaboracija – sposobnost razrade jedne ideje do konačnog rješenja (str. 119-124).

Djeca svoju originalnost iskazuju kroz različite aktivnosti. Šest univerzalnih pitanja *tko, što, kada, gdje, kako, zašto* jedna je od aktivnosti kojom možemo poticati učenike na uočavanje problema, pronalaženje rješenja i općenito na iznošenje novih, neobičnih ideja. Cvetković Lay i Pečjak (2004, str. 12) navode kako dječje mišljenje u velikoj mjeri obilježava fluentnost. Primjerice u aktivnosti *Grad-Država* svatko mora po sjećanju napisati sva imena iz povijesti, zemljopisa te imena životinja koja počinju određenim slovom.

2.3 Sastavnice stvaralaštva

Kako bi što bolje poznali značenje stvaralaštva i što ga sve određuje, nužno je navesti njegove sastavnice. Stvaralaštvo čine stvaralačka ličnost, stvaralački proces i stvaralački proizvod. Sva tri elementa međusobno su povezana i djeluju kao jedinstven sustav. Stevanović (2002) smatra kako je stvaralaštvo složen čin zbog toga što ga promatramo kao osobinu i aktivnost ličnosti, što se odvija u vremenu i prostoru – stvaralački proces, i što daje određeni konkretni ili apstraktni proizvod (str. 41).

2.3.1 Stvaralačka ličnost

Kada se radi o definiranju nekog pojma, pojave ili fraze većina autora, ovisno o području njihova djelovanja, navodi svoje definicije. Cattell, psiholog, (citirano u Stevanović, 2002, str.163) navodi kako je ličnost ono što dozvoljava predviđanje nečeg što će neka osoba učiniti u danoj situaciji.

Psiholog Maslow (citirano u Stevanović, 2002, str. 167) smatra kako čovjek sa sobom donosi stvaralačke potencijale i da za stvaralaštvo nisu nužne nikakve posebne sposobnosti niti talenti. Slažem se s ovom tvrdnjom, jer smatram kako svi možemo biti kreativni i u školi, na radnom mjestu, u svakodnevnom životu itd. Rekla bih kako ljudi ponekad nedovoljno koriste svoj stvaralački potencijal. Zato je važno poticati dječje stvaralaštvo i osigurati uvjete za stvaralačko djelovanje.

Nola (1987) smatra kako razvoj kreativnih ličnosti postaje jedan od značajnih zahtjeva odgoja mladih (str. 9). Stevanović (2001) navodi kako će uspjeh biti veći ako se podupre genetski potencijal s potrebama okoline (str.175). Slična razmišljanja ima i S. Torrance (citirano u Miljak, 1996, str. 36) smatrajući kako se stvaralaštvo može izražavati na nebrojeno mnogo načina, te da od sredine u kojoj dijete živi i djeluje ovisi koliko će se „jezika“ razviti i kako.

Kako se ljudi razlikuju po svojim sposobnostima, tako se razlikuju i po osobinama. Tijekom sudjelovanja u svom akcijskom istraživanju primijetila sam kako neki učenici pokazuju veće zanimanje za sudjelovanje u aktivnostima. Ti učenici su bili radoznali, nestrpljivi, nisu obraćali pažnju na druge, nego su se dragovoljno prepustili stvaralačkoj aktivnosti, otvoreno su i hrabro dijelili svoja razmišljanja s drugima, i što je najvažnije imali su osmijeh na licima. Kreativnu osobu odlikuju unutarnje potrebe za spontanošću i otvorenošću. Za stvaralaštvo (Stevanović, 2001, str.177) bitne su slijedeće osobine pojedinca: snažna volja i zapažena radoznalost, akcija, inicijativa, nemiran duh, kreativan nemir, sklonost stvaralačkoj avanturi, sklonost riziku, hrabrost, otvorenost za personalizirano iskustvo, aktivan razum, humor, upornost i strpljenje.

2.3.2 Stvaralački proces

Tijek neke aktivnosti je proces koji traje određeno vrijeme i u koji se odvija u određenom prostoru. Stvaralački proces se odnosi na slijed misli ili akcija koje dovode do kreativnog produkta. Teorija stvaralačkog procesa mora biti u stanju pokazati kako se stvaralački proces razlikuje od rutinskih procesa rješavanja problema (Arar & Rački, 2003). Smatram kako stvaralački proces ima slične elemente kao i nastavni proces. I jedan i drugi imaju početak, glavni dio i završetak, traju određeno vrijeme i daju određene rezultate. Mišljenje, inteligencija, emocije, mašta, motivacija sve su to sastavnice stvaralačkog procesa.

Prema Stevanoviću (2002) opća shema stvaralačkog procesa (str. 224):

Slika 1. Opća shema stvaralačkog procesa

U stvaralačkom procesu važna je otvorenost, što je povezano s divergentnim mišljenjem; usmjerenost mišljenja, fokus (Stevanović, 2001, 2004); disciplina koja je važna jer omogućava realiziranje onoga što je u fokusu; završetak stvaralačkog djelovanja. Nastavni se proces sastoji od etapa pa tako i stvaralački proces. Prema Wallesu (Ozimec, 1996) stvaralački proces koji ima 4 etape: *pripremanje* – primjena znanja, vještina, razumijevanje materijala itd.; *inkubacija*- formuliranje i bavljenje problemom; *iluminacija*- odlučivanje koju ideju odabrati, a koju odbaciti; *verifikacija*- testiranje proizvoda, njegova ispravnost, dovršenost, korisnost (str.327).

2.3.3 Stvaralački proizvod

Stvaralačka ličnost tijekom procesa stvara proizvod. Budući da se radi o stvaralačkoj aktivnosti gdje se traže nove, neobične i originalne ideje, taj proizvod treba biti nešto do sada neviđeno, originalno. Tijekom stvaralačkih aktivnosti, koje sam koristila za poticanje stvaralačkog mišljenja u nastavi, učenici su svoje stvaralačke proizvode izražavali u obliku ideja, stihova, pjesma, crteža, plesa, plakata, konkretnih predmeta itd.

Slažem se sa Stevanovićevom (2002) tvrdnjom koji smatra kako će stvaralački proizvod proizaći iz stvaralačke namjere i procesa. Dijete koje imitira prolaznika je postavilo cilj: „da vidim mogu li to ja uraditi“. Naprotiv, dijete koje stvara postavilo je sebi cilj: „da vidim što mogu napraviti od ovog“ (str. 260). Upravo sam tu razliku imitacije i stvaranja uočila na nastavi.

2.4 Stvaralačko mišljenje

Polazne vrijednosti koja sam ovim akcijskom istraživanjem željela ostvariti su stvaralačko mišljenje, sloboda izražavanja i zadovoljstvo učenika. Unutar nastavnih jedinica koje sam provela, nastojala sam različitim stvaralačkim aktivnostima osigurati učenicima priliku kako bi mogli stvaralački misliti. Poslušala sam i uvažavala njihova razmišljanja i što je jako važno nisam im sugerirala odgovore.

Konvergentno mišljenje, prema Bognaru (2003), kao što riječ konvergirati upućuje, znači da postoji jedan prihvatljiv odgovor. Konvergentno mišljenje može se predočiti kao vertikalno jer uključuje kretanje nazad i naprijed između više i niže razine mišljenja. Osnovno, konvergentno mišljenje „kopa istu rupu u dubinu“ (str. 3).

Divergentno mišljenje sastavni je dio stvaralaštva. Različito je od konvergentnog mišljenja zato što je usmjereno na pronalaženje više rješenja. Prema Stevanoviću (2002) divergentno (stvaralačko) mišljenje pronalazi raznovrsne mogućnosti odgovora, pri čemu posebno dolazi do izražaja mašta i originalnost (str. 28). Smatram kako riječi „divergentno“ i „stvaralačko“ nisu riječi istog značenja. Stvaralačkog mišljenje uključuje divergentno mišljenje. Moglo bi se reći kako je stvaralačko mišljenje skup, a divergentno i kritičko mišljenje njegovi podskupovi koji zajedno čine jedan sustav.

Stvaralačko mišljenje obuhvaća osim divergentnog mišljenja i kritičko mišljenje. Kreativne osobe koriste i jednu i drugu vrstu mišljenja u stvaralačkom procesu. Stvaralačko mišljenje Stevanović (2001) definira kao otkrivanje nepoznatog u poznatom i zadanog u danom. Ono omogućava pronalaženje skrivenih značenja, veza i odnosa među realnim i irealnim podacima. Stvaralačko mišljenje definira kao instrument kojim se stvara nešto novo, dosad nepoznato, ali originalno (str. 113). Kako živimo u vremenu u kojem se promjene događaju brže nego očekivano, važno je upravo mlade ljudi poticati da stvaralački misle i djeluju.

Kritičko mišljenje je ono koje nedozvoljava stereotipno, uobičajeno razmišljanje. Kako Stevanović (2002) navodi, kritičko mišljenje odnosi se na sposobnost pojedinca da otkriva neke skrivene ideje itd (str.74). Kreativne osobe ne prihvaćaju činjenice samo tako, bez ikakvog promišljanja, rasuđivanja, raščlanjivanja. Jednostavno imaju potrebu kritički se osvrnuti na detalje, uočiti neke relacije, međusobne odnose koji ranije nisu postojali.

3. STVARALAŠTVO U ŠKOLI

Usudila bi se reći kako su stvaralaštvo i kreativnost pojmovi koji su trenutno u modi. Ti pojmovi se često koriste u neodgovarajućem kontekstu, tj. stvara se kriva predodžba o stvaralaštvu. Budući da sam poticala stvaralaštvo u razrednoj nastavi, osvrnula bih se samo na stvaralaštvo u školi, kao odgojno – obrazovnoj ustanovi. Većina škola smatra kako su njihovi učenici i učitelji kreativni i kako potiču kreativnost u nastavnom procesu i školskim aktivnostima. Smatram kako neki od njih i ne znaju što je stvaralaštvo. Učitelji gotovo svaku aktivnost pripisuju stvaralaštvu. Jednostavno dodaju pridjev stvaralačka ispred imenice nastava. Međutim, ono što se odvija tijekom takve nastave, vrlo često ne sličí stvaralaštvu. Učitelj i dalje potiče samo konvergentno mišljenje, traži činjenično znanje, učenje napamet i sl. To nisu odlike stvaralačke nastave i smatram kako bi trebalo još više educirati učitelje o stvaralaštvu (možda i ravnatelje, pedagoge) . Zato je važno razlučiti stvaralačko učenje od tradicionalnog načina učenja.

Nastavni proces u svojim etapama podrazumijeva poticanje kreativnosti. Kreativni učitelji će uz pomoć nastavnog plana i programa, sredstava i pomagala, ali i na osnovi svoje vlastite kreativnosti, različitim stvaralačkim aktivnostima poticati stvaralačko mišljenje i učenje. Naučiti učenika kako se uči stvaralaštvom za stvaralaštvo, najvažniji je zadatak suvremene škole. Već od prvog razreda djecu treba učiti kako se uči kreativno, a onda zahtjeve postepeno proširivati dok god po završetku osnovne škole ne budu u svemu osposobljeni za samostalnu edukativnu- stvaralačku aktivnost na različitim sadržajima (Stevanović, 2003a, str. 5).

3.1 Dječje stvaralaštvo

Djeca u sebi uvijek nose klicu nemira, radoznalosti i razigranosti. Zato uvijek nastoje pronaći situaciju gdje će imati priliku biti radoznali, razigrani. Učenike treba osposobljavati i pripremati za cjeloživotno učenje. To podrazumijeva i zadovoljavanje osnovnih potreba učenika. Nastavni proces trebao bi osigurati uvjete kako bi svaki učenik imao mogućnost steći određena činjenična znanja i naučiti stvaralački misliti. Stevanović (2001) smatra kako nema kvalitetnog nastavnog rada u koliko se ne zadovolje osnovne potrebe subjekta. Navodi ove potrebe:

Potreba za ljubavlju – podrazumijeva uključivanje učenika u različite zajedničke nastavne aktivnosti. Primjenom skupnog oblika rada i rada u parovima to će posebno doći do izražaja. Tako se kod učenika javlja osjećaj pripadnosti čime se razvija sigurnost i prijateljstvo.

Potreba za autonomijom – podrazumijeva mogućnost odabira pravog trenutka za svoj intelektualni rad, onako kako učeniku psiho - biološki najviše odgovara u danoj situaciji.

Potreba za slobodom – označava nezavisnost u pogledu mogućnosti izbora svega onog što je u vezi s nastavom i učenjem, odnosno izvršavanjem školskih i nastavnih obaveza.

Potreba za moći – pokazuje prednost svakog pojedinca u nekoj aktivnosti. Različiti učenici imaju i različite komparativne prednosti u odnosu na druge. Nastavnik će tu moć afirmirati tako što će takvom učeniku dati mogućnost da se izrazi (pokaže) pred ostalim u skupini. Takva moć će biti moć za, za razliku od moći nad.

Potreba za stvaralaštvom – elementarna je potreba u edukaciji mladih. Kreativnost/stvaralaštvo svojstvena je od rođenja do duboke starosti. Razlikujemo se samo po stupnju i vrsti stvaralaštva. Zadovoljavanje potrebe za stvaralaštvom doprinosi ostvarivanju pedagoške doktrine prema kojoj je učenik subjekt nastavnog procesa.

Potreba za zabavom – važna je pretpostavka kako bi pojedinac osjećao radost, uživanje i želju za učenjem. Uključuje odmor, relaksaciju, promjenu aktivnosti, osvježanje, prikupljanje novih snaga, razmjenu iskustava, ideja, učenje i sl. (str. 49).

Stevanović (2002) smatra kao je djeci stvaralaštvo naročito dostupno u procesu nastave. Međutim, nije svako učenje stvaralaštvo. Pretjerano učenje napamet nikako ne ide u prilog stvaralačkom učenju. Navodi kako je stvaralačko učenje ono koje se zasniva na kritičkom rasuđivanju i na rješavanju problema. To je uvijek novi način kojim se nešto promatra, vidi, izražava (str. 40).

Poticala sam stvaralaštvo u nastavnom procesu birajući stvaralačke aktivnosti u kojima će učenici moći zadovoljiti gore navedene potrebe. Nastojala sam osigurati pozitivno nastavno ozračje u kojem će se osjećati sigurno i kojem nema straha od netočnih odgovora. Promjene koje sam postigla su veće učeničko zadovoljstvo i kreativniji učenički uradci. Najpoznatiji istraživač dječjeg stvaralaštva S. Torrance smatra kako je kreativnost proces koji se javlja kad god je osoba suočena s problemom za koji nema niti naučen niti iskustvom stečen odgovor (Miljak, 1996, str. 35). Složila bih se s tom tvrdnjom jer su učenici upravo u takvim situacijama najviše pokazali svoju kreativnost.

3.1.1. Mašta i inteligencija

„*Mašta radi svašta*“, tvrdnja je koju često koristim u svom izrazu. Smatram kako je mašta j,„virtualni“ prostor koji posjeduje svaka ličnost. U njemu je sve dozvoljeno, sve je moguće, sve zamisli koje čovjek nije mogao ostvariti u realnom životu ovdje može. Bitna obilježja mašte su to što nema granica i što je uvijek dostupna. „Mašta je razmišljanje koje ide dalje od zamisli“ (George, 2003, str. 63).

Mašta je, prema Stevanoviću (2003a), bitna odrednica kreativne osobnosti. Stvaralačka mašta proizlazi od trijadnog oblika: *percepcija*- ono što se mora percipirati, *izolacija*- neke pojedinosti se odvajaju od drugih kako bi se bolje promatrale, *asocijacija*- izdvojene činjenice povezati s ostalim podacima s kojima dosad nisu bile asocirane i to na novim, realnim, stvarnim ili prividno nemogućim relacijama (str. 149).

Inteligencija je, po mome mišljenju, uvijek vezana za činjenično znanje, a manje za stvaralaštvo. Srića (1992) navodi kako kreativnost nema izravne veze s inteligencijom, koja je u prvom redu vezana za konvergentno mišljenje (str. 22). Osobe, koje se smatraju inteligentnima, uvijek slijede neki logičan put ka pronalasku rješenja, često imaju samo jedno rješenje za neki problem i koriste već poznate strategije i metode. Rekla bih kako su takve osobe često preozbiljne, nekomunikativne i povučene. Ne kažem da te osobe nemaju stvaralački potencijal, nego ga jednostavno ne znaju pokazati. Dok osobe koje se ne zadovoljavaju jednim rješenjem, koje imaju smisla za humor, koji uvijek otkrivaju nove veze, odnose, rješenja nekog problema smatram kreativnim. Za sve zadatke, probleme, situacije postoji uvijek više rješenja, ali inteligencija nudi, većinom, samo jedno, dok stvaralaštvo nudi više. O pojedincu i njegovoj okolini, u ovom slučaju škola, ovisi hoće li osoba pokazati svoj stvaralački potencijal. Nažalost, još uvijek živimo u društvu koje radije prihvaća jedno točno rješenje, koje mu je sigurnije i razumljivije.

4. POTICANJE I SPUTAVANJE STVARALAŠTVA

Stvaralaštvo se, osim u školi, može poticati i u obiteljskom domu. Roditelji, ali i učitelji, su ti koji odgajaju svoju djecu i uče ih kako se snaći u životu koji je pun nepredvidivih situacija. Roditelji mogu biti važan čimbenik u poticanju stvaralaštva svoje djece. Često su majke te koje inzistiraju, već u ranoj dobi, da im djeca uče pisati, čitati, crtati itd. Smatram kako djeca već u toj fazi pokazuju svoje stvaralačke sposobnosti. Ali ako ih se prepozna, i potiče njihov razvitak, onda će osoba imati mogućnost razvijati svoje stvaralačke sposobnosti i učiti će stvaralački misliti i djelovati. Međutim, ako se djeci nameću nečija razmišljanja, nečiji stavovi, onda će u toj osobi, najvjerojatnije, ostati „zarobljen“ njegov stvaralački potencijal. Smatram kako se danas situacija mijenja i kako roditelji imaju veću mogućnost, putem različitih medija, informirati se o stvaralaštvu. Broj informacija koje čujemo, primamo mnogostruko se povećao, tako da smo svakodnevno „bombardirani“ informacijama htjeli mi to ili ne.

Budući da djeca mnogo vremena provode u školi, smatra se kako su tu najpovoljniji uvjeti za poticanje ili pak sputavanje stvaralaštva. Kojim će smjerom poći učenici, u velikoj mjeri ovisi o učitelju. On je taj koji planira, organizira i priprema nastavni proces. Odlika izvrsnog učitelja, odgajatelja, je sposobnost prepoznavanja potreba svojih učenika, jer on je taj koji najbolje zna kako njegovi učenici „dišu, osjećaju i misle“. Treba učenicima omogućiti istraživačku, stvaralačku nastavu jer u takvim se uvjetima potiče stvaralačko mišljenje. Ako je učitelj osoba koja stvaralački misli i djeluje, onda će i njegovi učenici slijediti njegov primjer. Smatram kako djeca često uče imitirajući odrasle. Zato je kreativan učitelj jedan od najvažnijih uvjeta u poticanju stvaralaštva u školi.

Mnogo se više piše i govori o poticanju stvaralaštva, nego o sputavanju stvaralaštva. Važno je poznavati čimbenike ili bolje rečeno postupke koji ometaju, sputavaju dječje stvaralaštvo. Navest ću nekoliko postupaka koji ometaju dječje stvaralaštvo i s kojima sam se susretala. Učiteljevo nametanje vlastitog mišljenja učenicima: učitelji pitaju učenike za njihovo mišljenje, dopuste im da iznesu svoja razmišljanja, ali ih nevažavaju i daju prednost svojim stavovima. Ako se učitelj tako učestalo ponaša, nije za očekivati da će učenik naučiti stvaralački misliti i da će mu se povećati samopouzdanje. Crtanje ili dovršavanje učeničkih crteža nikako ne ide u prilog stvaralaštvu jer rezultat neće biti stvaralački proizvod učenika, nego zamisao osobe koja je dovršila crtež. Različitim pitanjima (šest univerzalnih pitanja) može se poticati stvaralačko mišljenje učenika. Dok učenik iznosi svoj odgovor, učitelj mu

često sugerira odgovor ili dovrši rečenicu umjesto njega. To često demotivira učenike. Kad su učenici ograničeni vremenom, kad ih se požuruje u njihovom stvaralačkom djelovanju, kad se osjećaju nesigurno, nemaju povjerenja u učitelja i imaju strah od učenja, onda su to uvjeti koji nikako ne idu u prilog stvaralaštvu. Prilikom jedne stvaralačke aktivnosti, tijekom ovog istraživanja, učenike sam požurivala da privedu kraju zadatak. Nisam odmah shvatila kako ometam njihov stvaralački izraz, nego tek kasnije prilikom drugih aktivnosti u kojima ih nisam ograničila vremenom. Ismijavanje učeničkih odgovora, pretjerano naglašavanje učenikovih loših strana, pretjerano naglašavanje važnosti ocjena, kažnjavanje u smislu dodatnih zadataka, kritiziranje nečijih ideja, naglašavanje dobrih i loših učenika također negativno utječe na razvoj dječjeg stvaralaštva. Na jednom satu likovne kulture učenicima sam rekla neka likovni problem (ono što trebaju nacrtati) riješe kako oni zamišljaju i kako to neću ocijeniti. Međutim, učiteljica im je sugerirala, ako uskoro crtež ne privedu kraju, kako će ona to ocijeniti. Ocjene kao vanjski motivi i stvaralaštvo kao unutarnji motiv dva su različita puta. Smatram kako se provođenjem akcijskih istraživanja mogu, osim unaprjeđenja vlastite prakse, uočiti i postupci koji sputavaju stvaralaštvo. Strager i Fullan (citirano u Bognar, 2006b, str. 66) navode kako se svrha akcijskog istraživanja nalazi prije u otvaranju novih perspektiva nego u davanju gotovih odgovora.

5. EMPIRIJSKI DIO

5.1 Kontekst istraživanja

Studentica sam četvrte godine Učiteljskog fakulteta u Osijeku, Dislociranog studija u Slavonskom Brodu. Ovo je moje prvo akcijsko istraživanje u sklopu kolegija „Istraživanje u odgoju i obrazovanju“, ali nadam se ne i zadnje. Svoje akcijsko istraživanje provela sam za vrijeme trajanja stručno - pedagoške prakse (od 25. veljače do 21. ožujka 2008.) u jednoj gradskoj osnovnoj školi.

Sudionici mog istraživanja su: učiteljica, učenici četvrtog razreda i mentor mr. sc. Branko Bognar. Učiteljica i Martina Tomljenović, studentica 4. godine, bili su u ulozi kritičkih prijatelja. Budući da je Martina i sama provodila svoje akcijsko istraživanje u paralelnom razredu, nije bila prisutna na svim satima. U razredu ima 31 učenik od toga 18 djevojčica i 13 dječaka. Svi učenici pohađaju nastavu po redovnom nastavnom programu. Razred poznajem od prošle godine (2007.) jer sam u njemu odrađivala stručno- pedagošku praksu.

U učionici se nalaze ormarići za razne materijale i veliki pano na kojemu su izloženi reprezentativni učenički radovi. Učenici su donijeli i nekoliko biljaka o kojima sami vode brigu tijekom školske godine što je još više doprinijelo pozitivnom razrednom ozračju. Nastava se odvija u dvije smjene (svaki tjedan smjene se mijenjaju) tako da učenici 4. razreda svoju učionicu dijele s 1. razredom. Budući da u razredu ima priličan broj učenika, raspored sjedenja uvijek je tako organiziran da ostavlja dovoljno prostora za kretanje. Većinom sjede u skupinama. Tijekom mog boravka u razredu nekoliko puta sam promijenila način sjedenja. Učionica ne sadrži nastavna pomagala kao što su TV-prijamnik, video (VHS), DVD-Player, CD-Player i računalo. Pomagala se nalaze u prostoru školske knjižnice.

5.2 Što je bio moj interes?

U današnje vrijeme sve se više spominju pojmovi *kreativnost i stvaralaštvo*. Klasična nastava, u kojoj dominira frontalni oblik predavanja i reproduktivno učenje, polako ustupa mjesto suvremenoj nastavi u kojoj većinom prevladava učenje putem stvaralaštva. Razmišljajući o tim pojmovima, željela sam istražiti koliko je stvaralaštvo prisutno u ovom razredu i kako se može poticati. Odredila sam polazne vrijednosti koja sam ovim akcijskom

istraživanjem željela ostvariti: *stvaralačko mišljenje, sloboda izražavanja i zadovoljstvo učenik.*

Prošle godine sam u ovom razredu provela tri tjedna. Razred funkcionira skladno, ozračje u razredu je ugodno, na licima učenika nema straha, komunikacija između učenika i učiteljice je dobra. Unatoč svemu tome, primijetila sam kako učenici nemaju mnogo prilika u kojima će zadovoljiti potrebu za stvaralaštvom. Planom predviđeno gradivo mora se ostvariti, stoga ne ostane mnogo vremena za stvaralaštvo u nastavi. U razgovoru s učiteljicom saznala sam da ona, kroz radionice, nastavne oblike i metode rada, potiče stvaralački izraz učenika. Nisam uspjela sve vidjeti, jer je vrijeme mog boravka u tom razredu bilo kratko. Zanimalo me hoću li uspjeti unutar planiranih nastavnih jedinica poticati stvaralačko mišljenje kod učenika. Na osnovi toga definirala sam problem akcijskog istraživanja ***Kako poticati stvaralaštvo učenika?***

Tijekom studiranja morali smo sami (u paru) održati nekoliko sati u određenim razredima i u različitim školama. Upoznajući tako različite razrede, primijetila sam koliko je široko shvaćanje pojmova kreativnost i stvaralaštvo. Kod nekih učitelja se tijekom cijelog sata potiče stvaralačko mišljenje kod nekih samo na kraju sata, a kod nekih ga i nema. Mene je zanimalo kako kod učenika mogu poticati stvaralačko mišljenje, kao to učiniti u sklopu nastavnih jedinica, a da učenici i ja budemo zadovoljni. Primijetila sam kako se stvaralaštvo potiče zadnjih 10 ili 15 minuta nastavnog sata i to mi se nije sviđjelo. Prvo sam razmišljala da kroz sve nastavne predmete pokušam potaknuti stvaralaštvo učenika, ali shvatila sam kako bi mi za to trebalo mnogo vremena kojeg nemam. Odlučila sam se stoga za nastavne predmete matematika, hrvatski jezik, priroda i društvo i likovna kultura. Pokušala sam unutar nastavnih jedinica različitim aktivnostima, koje sam većinom sama smišljala, poticati stvaralačko mišljenje i slobodu izražavanja.

Stvaralačko mišljenje se obično definira kao otkrivanje nepoznatog u poznatom i zadanog u danom. To je instrument kojim se stvara nešto novo, dotle nepoznato, ali i originalno (Stevanović, 2001, str. 44).

„Učenik u procesu stvaralaštva aktivira sve svoje intelektualne, fizičke i stvaralačke potencijale, s ciljem da ostvari slobodu izražavanja...“ (Stevanović, 2001, str. 102). Učenici će imati veću motivaciju za učenjem i sudjelovanjem u nastavi ako se osjećaju slobodnima i ako se mogu slobodno izraziti (usmeno, pismeno, likovno...). Zadovoljstvo je također bitno u nastavnom procesu jer zabavni sadržaji potiču veću motiviranost učenika.

6. PLAN AKCIJSKOG ISTRAŽIVANJA

6.1 Što je to akcijsko istraživanje?

Kao što sama riječ kaže to je akcija, angažiranost sudionika koji sudjeluju u istraživanju. Mužić (1999, str. 25) navodi akcijsko istraživanje kao varijantu razvojnih istraživanja¹ jer se i u njima uvode novosti u odgojno-obrazovnoj djelatnosti i to na temelju njihove znanstvene provjere.

Kako sam prvi put na fakultetu čula za akcijska istraživanja, i to u sklopu kolegija „Istraživanje u odgoju i obrazovanju“, nisam ni znala što se pod tim podrazumijeva. Bila sam uvjerena kako je to uobičajeno istraživanje koje traje određeni period i u kojem dolazimo do mnoštva podataka na osnovi kojih izvodimo zaključke. Kad sam postala sudionikom svog akcijskog istraživanja, uvidjela sam i bilo mi je jasno što ono podrazumijeva i kako se odvija.

Kurt Lewin se smatra utemeljiteljem akcijskih istraživanja. On smatra kako je nemoguće razumjeti neki sistem ukoliko ga ne pokušamo promijeniti (citirano u Bognar, 2006a, str. 3). Carr i Kemmis (citirano u Bognar, 2006a, str. 7) razlikuju tri osnovna tipa akcijskih istraživanja: *tehnička, praktična i emancipacijska akcijska istraživanja*. Mills (citirano u Bognar, 2008, str. 48) razlikuje *kritičko-emancipacijska i praktična akcijska istraživanja*.

Moje akcijsko istraživanje (podjela prema Millsu) bilo je praktično jer se naglasak u takvim istraživanjima stavlja na pitanje kako riješiti određene probleme na koje praktičari nailaze u svojoj praksi (citirano u Bognar, 2008, str. 48).

Mužić (1999, str.26) navodi sljedeće značajke akcijskih istraživanja:

- «okolnost da onaj koji vrši odnosno *sudjeluje u odgojno-obrazovnoj djelatnosti, nju ujedno i istražuje*»
- visok stupanj elastičnosti posebno u svezi nacrtu provođenja istraživanja,
- akcijska istraživanja nisu pretežito individualna, već mogu biti i zajednička,
- akcijsko istraživanje je u biti empirijsko istraživanje.

---

¹ Razvojno istraživanje podrazumijeva sustavan rad koji se temelji na rezultatima znanstvenog istraživanja i praktičnog iskustva, a usmjeren je stvaranju novih proizvoda i sustava u novom području uvođenju novih procesa ili znatnom poboljšanju postojećih (tehnoloških) rješenja (Milat, 2005., str. 47).

Prema Reasonu (citirano u Bognar, 2006a, str. 8) akcijska istraživanja podrazumijevaju aktivno sudjelovanje svih zainteresiranih sudionika, dakle ona se ne provode *na* ljudima već *s* ljudima.

Klafki (citirano u König & Zedler, 2001, str. 141) navodi kako se akcijska istraživanja svojim spoznajnim interesom, a time i svojim krugom pitanja od početka usmjeravaju na društvenu odnosno pedagošku praksu; ona žele služiti rješavanju društvenih odnosno praktično – pedagoških problema.

Mušanović (citirano u Rašić, 2001, str. 128) smatra kako je prvi korak u akcijskom istraživanju istraživanje aktualnog stanja i problema u odgojnoj praksi. Nakon što sam definirala problem u obliku pitanja, postavila sam vrijednosti koje ovim akcijskim istraživanjem želim poboljšati i unaprijediti. Plan je jako važan prilikom svakog akcijskog istraživanja. Postavila sam ciljeve koje želim ostvariti i prema njima sam odredila aktivnosti pomoću kojih ću realizirati ciljeve. Kriteriji su mi poslužili za procjenu uspješnosti postavljenih ciljeva. Za prikupljanje podataka koristila sam osim istraživačkog dnevnika i fotografije, intervju, evaluacijske listiće, video zapise, učeničke radove.

Svojim akcijskim istraživanjem postigla sam više nego što sam mislila. Na samom početku nisam bila toliko motivirana, jer sam smatrala kako nisam dovoljno iskusna u tom području. Međutim, situacija se okrenula i usporedno s tim povećala se i moja motivacija. Osim pronalaženja rješenja za definirani problem, nametnuli su mi se i drugi problemi: Problem u vremenu, trajanje aktivnosti, koji sam uspješno riješila smanjujući broj aktivnosti na satu; problem u neprimjerenom ponašanju učenika koji sam riješila zajedničkim određivanjem pravila za vrijeme mog boravka u razredu. Uspjela sam pronaći rješenje za ove nepredviđene probleme i ujedno sam poticala stvaralačko mišljenje, slobodu izražavanja i zadovoljstvo učenika. To samo dokazuje koliko je proces akcijskog istraživanja krivudav, jer zahtijeva vrijeme i strpljivost. Rado sam sudjelovala u istraživanju i preporučila bih svim učiteljima koji žele unaprijediti svoju praksu i riješiti svakodnevne probleme koji im se pojavljuju u nastavnom procesu, akcijska istraživanja.

6.2 Pitanja, nedoumice i dileme

Na samom početku mog akcijskog istraživanja nametnula su mi se određena pitanja, nedoumice i dileme. Razmišljala sam hoću li stići ostvariti neke promjene, kako ću prikupiti i dokumentirati sve ono što se događalo. Brinula me i reakcija učiteljice i učenika hoću li im biti dosadna i hoće li željeti sudjelovati. Željela sam pronaći odgovore na sljedeća pitanja:

- Kako organizirati nastavni sat?
- Kako poticati stvaralačko mišljenje kod učenika?
- Kroz koje predmete poticati stvaralaštvo?
- Kako potaknuti učenike da se slobodno izraze?
- Koje aktivnosti odabrati?
- Koliko su učenici zadovoljniji odabranim aktivnostima?

6.3 Ciljevi istraživanja

Ciljevi mog akcijskog istraživanja, proizašli na osnovi definiranog problema *Kako poticati stvaralaštvo učenika?*, su:

- Poticati kod učenika stvaralačko mišljenje kroz različite aktivnosti, unutar planiranih nastavnih jedinica, u okviru nastave matematike, hrvatskog jezika, prirode i društva te likovne kulture
- Omogućiti učenicima da zadovolje potrebu slobodnog izražavanja
- Povećati zadovoljstvo učenika nastavom

6.4 Plan aktivnosti

Kako bih ostvarila postavljene ciljeve, provela sam 23 aktivnosti u okviru nastave matematike, hrvatskog jezika, prirode i društva i likovne kulture. Neke sam vježbe, aktivnosti preuzela iz pročitane literature: *Nacrtajte svoj znak*, *Matematička umjetnost i Kreativno pisanje* preuzela sam iz priručnika „Možeš i drukčije“ (Cvetković Lay, Pečjak, 2004.). Aktivnosti *Šest univerzalnih pitanja*, *Oluja ideja* i *Umna karta* preuzela sam iz priručnika (Bognar,2003).

Tablica 1: Plan aktivnosti

AKTIVNOST	CILJ AKTIVNOSTI
1. Neobični razgovor, (10 minuta)	
Dobacivati lopticu jedni drugima i razgovarati o pojmovima stvaralaštvo i kreativnost (što oni o tome znaju).	Dobiti povratne informacije o tome koliko su učenici upoznati s pojmovima stvaralaštvo i kreativnost
2. Književni jezik i zavičajni govor, (90 minuta)	
Prva aktivnost - Svaki par dobiva po jednu kratku pjesmu pisanu književnim jezikom koju svatko od njih treba napisati na čakavskom narječju (tri različite pjesme, svaki treći par dobio je istu pjesmu). Usmeno podijeliti s ostalima gdje bi oni tu pjesmu mogli primijeniti. Druga aktivnost – Smisliti 2 do 4 stiha i zapisati ih. Nakon završetka ustaje jedan učenik koji će prvi pročitati svoje napisane stihove. Iz čarobne kutije, koja je s nama bila tijekom cijelog mog boravka, izvlačila sam papiriće na kojima su bila imena učenika koji trebaju čitati. Treća aktivnost – Podijeliti papire na koje treba napisati šaljivu pjesmu koristeći se svim riječima iz jedne od pjesama U srcu, Ljubav i Ljepota . Četvrta aktivnost – Na listu formata A5, A4 ili A3 smisliti i nacrtati neobičan, novi znak za jednu od ovih rečenica Mravi u šumi, Zabranjeno sunčanje i Pazi maslinik. Rečenice će biti napisane na ploču.	Učiniti nastavnu jedinicu dinamičnijom i uočiti razlike književnog jezika i zavičajnog govora. Poticati učenike na razmišljanje i podržavati ih u njihovu mišljenju. Stvoriti ugodno i opušteno razredno ozračje kako bi se učenici mogli slobodno izraziti, pismeno i likovno. Razvijati stvaralačko mišljenje smišljanjem novih stihova. Uvesti humor na nastavu. Poticati učenike na kreativno pisanje i zadovoljiti potrebu za stvaralaštvom.

AKTIVNOST**CILJ AKTIVNOSTI****3. Pravokutnik i kvadrat, (90 minuta)**

Prva aktivnost – Udobno se smjestiti, nasloniti i zažmiriti. Pričom ih voditi kroz svijet geometrijskih likova i istovremeno davati upute. Iznenadjenje je bila velika kocka u mojoj ruci. Objava dojmova i razgovor.

Druga aktivnost – Pomoću geometrijskih likova, zalijepljenih na ploči, nacrtati nešto i imenovati to.

Treća aktivnost – Matematička umjetnost. Na ploči je zalijepljena slika nekog lica sastavljenog od brojeva. Prepoznati sve jednoznamenaste brojeve na slici i zbroji ih. Saznati koliko ta osoba ima godina. Na slici nema broja 9.

Četvrta aktivnost – Budite maštoviti i napravite neobično lice kakvo još nitko nije vidio, služeći se brojevima.

Poticati učenike na maštanje i zamišljanje.

Učiniti nastavnu jedinicu zabavnom.

Poticati učenike na slobodu izražavanja.

Potaknuti ih na maštanje u crtanju nečeg novog, originalnog.

Veće zadovoljstvo i veća aktivnost učenika na satu matematike.

4. Optičko miješanje boja, (45 minuta)

Razgovor o tome što je optičko miješanje boja. Zamisliti kako se to događa, jesu li ikada to radili, što je to bilo. Bliži se Uskrs razgovor o tom blagdanu. Iz mašte ili zamišljanjem naslikati kako oni vide uskrsne pisanice ili više njih.

Poticati stvaralačko mišljenje.

Usmjeravati učenike da budu originalni u svom likovnom izrazu.

Neometati stvaralačku maštu učenika.

Zadovoljstvo učenika.

5. Kulturno -povijesne znamenitosti Hrvatske, (90 minuta)

Prikupiti kod kuće materijal potreban za plakat. Jedna skupina obala i otoci, druga unutrašnjost Hrvatske. Napraviti dosad neviden, originalan plakat koji će predstaviti Hrvatsku. Odabrati predstavnike skupine koji će svojim komunikacijskim vještinama predstaviti ostalima svoj plakat.

Učiniti nastavnu jedinicu zabavnijom, pružiti učenicima osjećaj zadovoljstva.

Poticanje stvaralaštva.

Učiti o kulturno – povijesnim znamenitostima na drugačiji način.

6. Integrirani dan - Proljeće, (5 školskih sati)

Prva aktivnost – Pronaći dobrovoljca. Pokazati mu kutiju koju treba pronaći, ali dok ju ostali skrivaju, dobrovoljac mora izaći iz učionice. Tijekom traženja kutije učenici upućuju na toplo ili hladno. U kutiji se nalazi naša današnja tema- Proljeće.

Motivirati učenike za današnju temu.

Druga aktivnost – Oluja ideja. Tema proljeće.

Potaknuti ih na razmišljanje.

Treća aktivnost – Umna karta. Razgovarati o značajkama proljeća. Zadatak: napraviti svoju umnu kartu na tu temu. (Napraviti na kraju zajedničku umnu kartu na ploči).

Poticati učenike na slobodno izražavanje.

Četvrta aktivnost - Stavljam znak na ploču (znak u obliku pravokutnika u kojem su nacrtana 3 cvijeta), a njihov je zadatak bio napisati što taj znak izriče.

Uočiti različitost biljka, upoznati biljni svijet u školskom dvorištu.

Peta aktivnost – Izlazak u školsko dvorište. Četiri skupine, svaka ima vođu, vođe čitaju članovima naputak koji ću im podijeliti. Povratak u učionicu (sjediti u krugu) i objava doživljaja. Zamisliti sebe kao biljku i opisati ostalima kakva je on biljka, njenu boju, miris, uvjete za rast itd. Napomena: Svaka biljka je originalan, posebna.

Potaknuti ih i usmjeriti na kreativno mišljenje.

Učiniti nastavnu jedinicu dinamičnijom i omogućiti učenicima jednostavnije razumijevanje ključnih pojmova.

Šesta aktivnost – Šest univerzalnih pitanja. Razgovor o Zelenoj biljci. Imenovati dijelove sjemenke graha i graška koje su nalijepljene na ploči.

Povećati zadovoljstvo učenika i njihovu aktivnost i sudjelovanje na satu.

Sedma aktivnost – Smisliti „koreografiju“, plesati, na zadanu glazbu.

Osma aktivnost – Sjesti ukrug i udobno se smjestiti. Učenike voditi kroz proljetnu priču. Objava doživljaja.

Pomoću glazbe smanjiti pad koncentracije u razredu.

AKTIVNOST

Deveta aktivnost –Danas ulazimo u svijet pravokutnika i kvadrata kod koji je došlo proljeće. Iz omotnice izvlače sličice na kojima su vjesnici proljeća. Izmjeriti opseg sličice, zamisliti da su oni ta biljka, podijeliti s ostalima dojam kako je to kad dođe proljeće u svijet pravokutnika i kvadrata.

Deseta aktivnost – Kreativno pisanje. Iz čarobne vrećice izvlače sličice leptirića, sunca, oblačića....Zamislite da ste leptir i napišite svoju priču u sadašnjem vremenu (ujedno ponoviti nastavnu jedinicu iz hrvatskog jezika- Sadašnjost)

Jedanaesta aktivnost – Nacrtaj svoj znak. Nacrtati ili napraviti znak koji će upozoriti na čuvanje proljetnica.

Dvanaesta aktivnost – Izrada plakata. Stvaralačka aktivnost u tri skupne.

CILJ AKTIVNOSTI

Ponoviti naučeno, ali ujedno poticati stvaralačko mišljenje.

Potaknuti učenike na kreativno pisanje.

Pružiti učenicima osjećaj zadovoljstva, omogućiti im slobodu u stvaralačkom izrazu.

Povećati aktivnost učenika na satu.

Poticati suradnju među članovima.

Usmjeravati učenike ka stvaralačkom mišljenju.

6.5 Kriteriji za procjenu uspješnosti istraživanja

Kako bih procijenila koliko sam bila uspješna u realizaciji postavljenih ciljeva odredila sam kriterije koji su mi pomogli tijekom ostvarivanja akcijskog istraživanja. Polazeći od postavljenih ciljeva i kriterija uočavala sam što trebam mijenjati tijekom istraživanja. Kriteriji koje sam postavila su bili sljedeći:

- u nastavi su korištene nove i neobične aktivnosti
- učenici imaju dovoljno vremena kako bi se usmeno, pismeno ili likovno izrazili
- učenici stvaraju originalne radove
- učenici se osjećaju zadovoljno
- učenici su aktivniji tijekom nastave.

6.6 Postupci prikupljanja podataka

Tijekom istraživanja prikupljala sam podatke kako bih dokumentirala sve rezultate, ali i sam proces istraživanja. Bognar (2006a) navodi kako prikupljanje podataka služi informiranju sudionika istraživačkog procesa kako bi tijekom cijelog procesa istraživanja mogli unositi potrebe promjene sa svrhom unapređivanja prakse u skladu s postavljenim ciljevima (str.11). Postupci prikupljanja podataka koje sam koristila bili su:

Promatranje – Tijekom mog boravka u ovom razredu, promatrala sam ponašanje učenika tijekom aktivnosti, njihove reakcije na pojedine aktivnosti, koliko su zadovoljni odabranim aktivnostima, jesu li aktivni na satu, učeničke izjave, komentare i ideje. Zapažanja sam upisivala u istraživački dnevnik koji sam vodila tijekom istraživanja.

Fotografije – Fotografirala sam stvaralačke radove učenika tijekom istraživanja.

Evaluacijski listići – Kako bih saznala sviđaju li se učenicima pojedine aktivnosti, koristila sam evaluacijske listiće. Tako sam dobila povratnu informaciju o uspješnosti pojedinih aktivnosti. Nisam htjela ponuditi nikakve odgovore, nego samo prazne papire. Svoje zadovoljstvo ili nezadovoljstvo izražavali su u obliku različitih simbola ili rečenicama.

Neformalni konverzacijski intervju – Intervju sam provodila s učenicima tijekom i poslije aktivnosti i tijekom malog odmora. Pitanja su bila spontana i mijenjala su se ovisno o situaciji i tome što sam željela saznati.

Učenički radovi – Neke smo radove izložili na zidne novine (pano), a neke su radove učenici prezentirali pred razredom.

6.7 Etički aspekt istraživanja

Prije nego je počela stručno – pedagoška praksa, otišla sam u školu kako bih provjerila u kojem ću razredu odrađivati svoju praksu. Otišla sam zatim kod učiteljice i razgovarala s njom o zadacima koje trebam realizirati tijekom prakse. Objasnila sam joj problem svog akcijskog istraživanja i ujedno ju upoznala s planom akcijskog istraživanja. Učiteljica nije imala ništa protiv i bila je spremna pomoći ukoliko bude potrebno.

Tijekom ovog istraživanja fotografirala sam učeničke radove. Fotografije radova pomogle su mi prilikom analiziranja ostvarenih aktivnosti. Namjeravala sam tražiti pismenu dozvolu roditelja za snimanje i fotografiranje učenika, ali ravnateljica škole to nije dopustila.

6.8 Kritički prijatelji

Tijekom akcijskog istraživanja moji kritički prijatelji bili su učiteljica i studentica Martina Tomljenović. Budući da je Martina svoju stručno – pedagošku praksu ostvarila u susjednom razredu, nije bila prisutna na svim satima. Učiteljica je bila na svim satima. Svoje komentare i savjete bilježila je nakon završetka nastavnih aktivnosti koje sam vodila. Komentari učiteljice bili su većinom u pisanom obliku, ali neke sam savjete i sugestije dobila u razgovoru. Tako sam znala jesam li dobro odabrala aktivnosti, koliko aktivnosti odabrati na jednom ili dva nastavna sata, jesu li učenici zadovoljni.

6.9 Validacija akcijskog istraživanja

Validacija akcijskog istraživanja provedena je na sljedeće načine:

- Samovalidacijom
- Validacijom studenata unutar moje studijske skupine (forum <http://www.pedagogija.net>)
- Akademskom validacijom mentora i voditelja kolegija *Istraživanje u odgoju i obrazovanju*, mr.sc. Branko Bognar

7. PROCES OSTVARIVANJA AKCIJSKOG ISTRAŽIVANJA

Svoje akcijsko istraživanje provela sam na satima matematike, hrvatski jezik, priroda društvo i likovna kultura. Prije nego sam počela s aktivnostima, dogovorila sam se s učiteljicom koje nastavne jedinice ću ja predavati. Nastojala sam sve aktivnosti prilagoditi nastavnoj jedinici. Tako sam ujedno željela realizirati i nastavnu jedinicu i poticati kod učenika stvaralačko mišljenje, slobodu izražavanja i njihovo zadovoljstvo na nastavi. Željela sam svoje ciljeve ostvariti u različitim dijelovima sata. Tako sam realizaciju nekih aktivnosti započela na početku sata, u glavnom dijelu sata i na kraju sata.

7.1 Neobični razgovor

Cilj aktivnosti: Dobiti povratnu informaciju koliko su učenici upoznati s pojmovima kreativnost i stvaralaštvo i vidjeti koliko su spremni sudjelovati u stvaralačkim aktivnostima.

Neobični razgovor provela sam na satu razrednika. Učenicima sam rekla kako ćemo sada razgovarati o pojmovima kreativnost i stvaralaštvo – jesu li ikada čuli za to; što je to; sve što vežu uz te pojmove; misle li oni da su kreativni itd. Kako bih izbjegla dosadne uobičajene razgovore, gdje učenici moraju mirno sjediti i razgovarati, smislila sam neobičan razgovor s lopticom. Učenici su stajali i lagano poskakivali tj. bil su u pokretu, ali bez razgovora. Dobacila sam jednom učeniku lopticu i on je započeo razgovor dok su ostali stajali i slušali govornika. Nakon odgovora isti učenik baca lopticu dalje. Planirala sam razgovor na početku sata razrednika, no ipak smo ga započeli pri kraju sata.

Napomena: Odgovore učenika sam zapisivala u bilježnicu.

Neki od učeničkih odgovora:

- *Da, čuo sam za to. Stvaralaštvo je kad netko stvara neku stvar. Ja to isto radim.*
- *Kreativnost je kad radiš što hoćeš. Ja to uvijek radim, kad mi mama kaže da napravim nešto, ja to neću nego napravim što hoću.*
- *Kad ja nešto nacrtam učiteljica mi kaže kako sam ja kreativan/na .*
- *Kreativnost i stvaralaštvo je kad napraviš nešto drugačije.*

7.2 Književni jezik i zavičajni govor

Nastavna jedinica Književni jezik i zavičajni govor - Hrvatski jezik. Predvidjela sam realizirati četiri aktivnosti unutar te nastavne jedinice. Sat sam započela motivacijom, zatim najava teme pa glavni dio gdje smo zapisali najvažnije o književnom jeziku i zavičajnom govoru. Kakao bih učenike usmjerila i potakla na lakše usvajanje novih činjenica, crtala sam umnu mapu na ploči, a oni u bilježnicu. Učenici su sjedili u tri skupine koje su se zvale Lastavice, Cvrčak i Mravi.

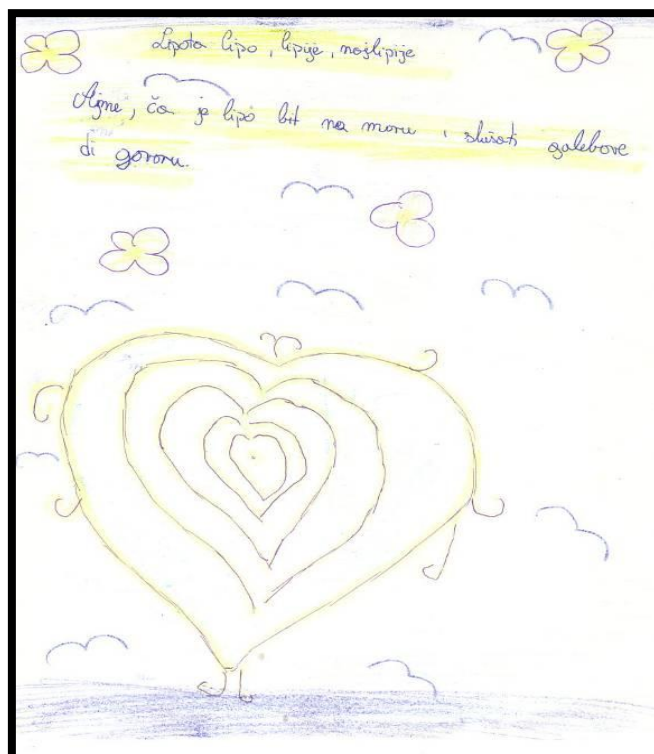
Cilj prve aktivnosti: Učiniti nastavu dinamičnijom, uočiti razlike između književnog i zavičajnog govora, poticati učenike na razmišljanje i podržati različite ideje te poticati učeničko stvaralaštvo.

Opis – Svakom paru podijelila sam po jednu kratku pjesmu pisanu književnim jezikom (Prilog 1). Svatko od njih trebao je napisati pjesmu na čakavskom narječju. Tri različite pjesme, svaki treći par dobio je istu pjesmu. Učenicima sam podijelila papire na koje će zapisati pjesmu i ako žele mogu nešto nacrtati. Nakon pisanja, nekoliko je učenika pročitao svoju pjesmu. Trebali su smisliti gdje bi primijenili tu pjesmu.

Napomena: Svi su napisali pjesmu na čakavskom narječju, ali nisu svi smislili gdje bi pjesmu mogli primijeniti. Neki učenici su rekli da im je pjesma glupa i da ne znaju gdje bi ju primijenili. Djevojčice su bile slobodnije i navele sljedeće:

Izjave učenika:

- *pročitati pjesmu dragoj osobi,*
- *recitirati na nekoj priredbi,*
- *zapisati u svoj leksikon,*
- *nacrtati crtež,*
- *napraviti veliku pjesmu od tih stihova,*
- *pjevati uz sintetizator.*

Slika 2. „Lipota“

Slika 3. „U srcu“

Cilj druge aktivnosti: Stvoriti ugodno i opušteno razredno ozračje kako bi se učenici mogli slobodno izraziti, poticati stvaralačko mišljenje smišljanjem novih stihova, učiniti nastavnu jedinicu zabavnijom.

Opis – Učenicima sam rekla kako trebaju smisliti 2 do 4 stiha i zapisati ih. Učenici su se javljali i čitali svoje stihove ostalima u razredu. Nakon što je pet učenika pročitao svoje stihove, izvlačili smo novih pet imena. Tako smo dobili uvijek različitu pjesmu. Nisam htjela prozivati uvijek iste učenike, stoga sam izvlačila papiriće na kojima su pisala njihova imena.

Napomena: Izvlačenje imena im se sviđalo i bili su nestrpljivi čekajući koga ću izvući. Pitali su me mogu li oni izvlačiti imena. Tako sam šetala razredom, a učenik koji je pročitao svoje stihove izvlačio je sljedeće ime. Tako samo dobili tri nove, različite pjesme.

Cilj treće aktivnosti: Razvijati stvaralačko mišljenje smišljanjem novih, šaljivih stihova, uvesti humor na nastavu, poticati učenike na kreativno pisanje te zadovoljiti potrebu za stvaralaštvom.

Opis - Pitala sam učenike vole li se oni smijati. Svi su u glas vikali „*Da, da*“. Na pitanje bi li voljeli da razredom zavlada smijeh, s oduševljenjem su odgovorili potvrdno. Rekla sam učenicima neka okrenu papir na koji su pisali pjesmu na čakavskom narječju. Zadatak je bio napisati svoju *šaljivu* pjesmu koristeći se svim riječima iz jedne od pjesama *U srcu, Ljubav i Ljepota*. Govorila sam neka pokušaju biti što originalniji i neka neprepisuju od drugih.

Zapis iz istraživačkog dnevnika:

Malo su se bunili i govorili *Ja to ne znam. A što trebamo napraviti?* Tako da sam nekoliko puta objašnjavala zadatak. Pa su pitali *Kojim slovima moramo pisati, Možemo li flomasterom, Možemo nešto nacrtati?* Na kraju su sami dodali još po neku riječ. Kasnije smo čitali i smijali su se jer im je bilo smiješno smišljati stihove .

Napomena: Predvidjela sam samo čitanje pjesama. Neki su učenici izmislili svoje umjetničko ime i sjeli na stolicu ili na pod i pročitali svoju šaljivu pjesmu. Učenici su rado sudjelovali u ovoj aktivnosti što se vidi iz priloženih rezultata. Budući da sam prepisivala pjesme s papira na koje su ih učenici pisali, nisam ispravljala pogreške.

Tablica 2: Šaljive pjesme

Nikola Tesla ušima vesla!! Zubima ruje, da dođe do struje!
Ja sam bio tako mal da samo obukao na sebe šal imao sam mali rog u mojoj sobi se osjeti smog.
<u>Šaljiv i dosadan</u> Ja pišem ovu šaljivu pjesmu, što znači da je šaljiva i dosadna. Tko ju pročita samo da zna zauvijek će biti šaljiv i dosadan.
<u>Čudni slon</u> U džungli živio slon koji je znao pričat i zbrajati sve brojeve. Sve je ama baš sve je znao. Pita ga noj kako se zove. On je zbrajao i razmišljao. Nije znao kako se zove. Džabe mu sva pamet kada ne zna ni svoje ime.
Jednom je živjela moja baka Ilinca. Uzgajala je smokve, masline i voljela je jako Boga, onog malog iz jaslica. Također i moj djed Ilija. Volio je pecat ribe na moru i volio je radit u polju.

Cilj četvrte aktivnosti: Poticati učenike na slobodu izražavanja; potaknuti ih na maštanje u crtanju nečeg novog, originalnog; poticati dječje stvaralaštvo.

Opis – Rekla sam učenicima neka malo razmisle o rečenicama koje sam napisala na ploču. Na listu formata A5, A4 ili A3 smislite i nacrtajte neobičan, novi znak za jednu od ovih rečenica *Mravi u šumi, Zabranjeno sunčanje i Pazi maslinik*. Pustite maštu na slobodu i pokušajte nacrtati dosad neviđen znak drugog oblika ili boje. Kasnije možete ostalim učenicima prezentirati svoj znak i objasniti ga.

Zapis iz istraživačkog dnevnika:

Tijekom rada slušali su glazbu. Kako bih dobila povratnu informaciju podijelila sam im papiriće na koje su trebali nacrtati *sunce* ako im se sviđaju aktivnosti ili *oblak* ako im se nisu sviđjele. Rezultat je bio odličan, jer sam dobila samo 1 oblak i 2 papirića sunčano s naoblakom. Tih troje učenika reklo je kako im je bilo dobro, ali malo previše aktivnosti. (Prilog 2)

Slika 4. Zabranjeno sunčanje

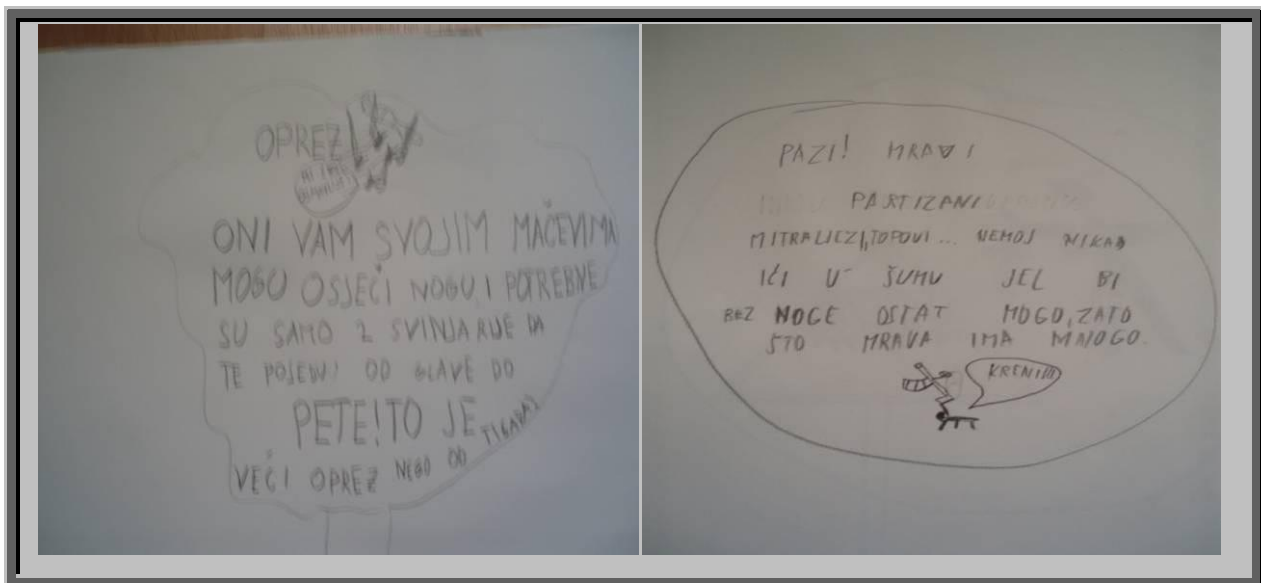
Komentar kritičkog prijatelja:

Vrlo uspješno pripremljeno i izvedeno. Suradnja s učenicima izvrsna. Komunikacija otvorena, vedra, uvažava učeničko mišljenje, nenametljivo korigira pogrješne odgovore. Učenici su radili u paru i u skupinama. Među učenička suradnja je bila izvrsna jer su učenici naviknuti na rad u skupinama i međusobno se potiču na aktivnost. (učiteljica, 5. ožujka 2008.)

Slika 5. Mravi u šumi

Učenici su imali na izbor tri tvrdnje, ali nitko nije pokušao smisliti znak *Pazi maslinik*. Mislim kako je to zanimljiva informacija jer su učenici ipak odabrali rečenice u kojima su pojmovi s kojima se svakodnevno susreću. Dva bih učenička rada izdvojila jer su drugačiji.

Slika 6. Oprez mravi

7.3 Pravokutnik i kvadrat

Učenici su završili cjelinu *Pisano množenje* i prelaze na novu cjelinu *Pravokutnik i kvadrat*. Ovo je bio sat uvježbavanja. Posebno mi je bilo zanimljivo poticati stvaralaštvo u nastavnom predmetu matematika. Zanimalo me mogu li se unutar nastavne jedinice planirati aktivnosti koje potiču stvaralačko mišljenje, slobodu izražavanja i zadovoljstvo učenika. Predvidjela sam četiri aktivnosti tijekom dva školska sata. Učenicima sam rekla neka sjednu u skupine i pokušaju ne sjediti uvijek s istim učenicima.

Cilj prve aktivnosti: Poticati učenike na maštanje i zamišljanje, učiniti nastavnu jedinicu zabavnom te motivirati učenike.

Opis – Rekla sam im neka se udobno smjeste, naslone i zažmire. Naravno, bez razgovora sa susjedom. Smislila sam kratku priču kojom ću ih voditi kroz svijet geometrijskih likova. Budući da sam priču mijenjala tijekom izlaganja, navela sam dio priče zapisane u istraživačkom dnevniku. Istovremeno sam im davala upute. Kad su otvorili oči, iznenađenje je bila velika kocka u mojoj ruci. Željela sam otkriti kako su se osjećali u svijetu geometrijskih likova, stoga samo razgovarali o dojmovima. Budući da je kocka, geometrijsko tijelo, a kvadrat geometrijski lik, ujedno sam im objasnila razliku.

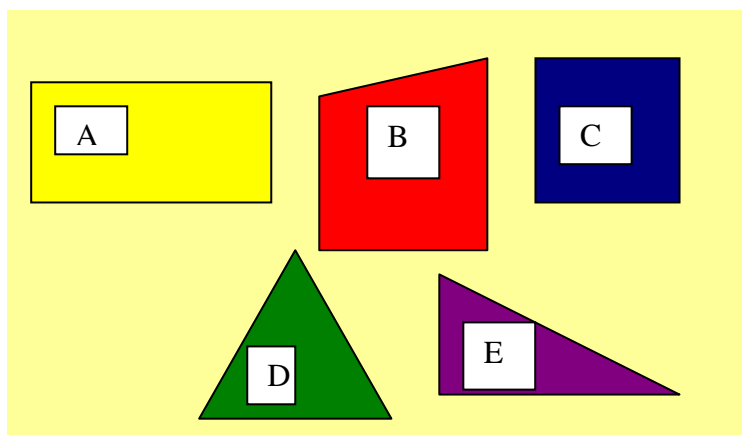
Zapis iz istraživačkog dnevnika:

Sat sam započela ovako: Rekla sam im neka se naslone i zažmire, kad su se smirili ja sam tihim glasom govorila: Zamislite kako hodate po jednoj dugačkoj stazi i polako ulazite u svijet geometrijskih likova, tu se nalazi mnogo pravokutnika i kvadrata i odjednom se pojave velika vrata itd. Davala sam i im upute: Pokucajte sad na vrata, vrata se otvaraju polako, kad odjednom skoči nešto ispred vas (tada sam ja skočila, oni su ionako žmirili) i brzo otvorite oči...Stajala sam i držala veliku kocku u šaci. Smijali su se. Počeli smo razgovor o tome ...tako smo nastavili sat.

Cilj druge aktivnosti: Učiniti nastavnu jedinicu zabavnom, potaknuti učenike na maštanje, zamišljanje crtanjem nečeg novog, originalnog, pobuditi interes za geometrijske likove i poticati stvaralačko mišljenje te veće zadovoljstvo i veća aktivnost učenika na satu matematike.

Opis – Vježbali smo i rješavali neke zadatke pa sada prelazimo na sljedeću aktivnost. Geometrijske likove koji su zalijepljeni na ploči koristili smo u prethodnom matematičkom zadatku. Trebali su u tablicu upisati koliko kutova, paralelnih stranica imaju ti likovi. Pitala sam učenike što oni misle, može li se pomoću tih likova nešto nacrtati. Većina ih je odgovorila kako se može nešto nacrtati. Zadatak je bio pomoću ovih geometrijskih likova nacrtati nešto novo, možda neku osobu, stroj ili nešto treće.

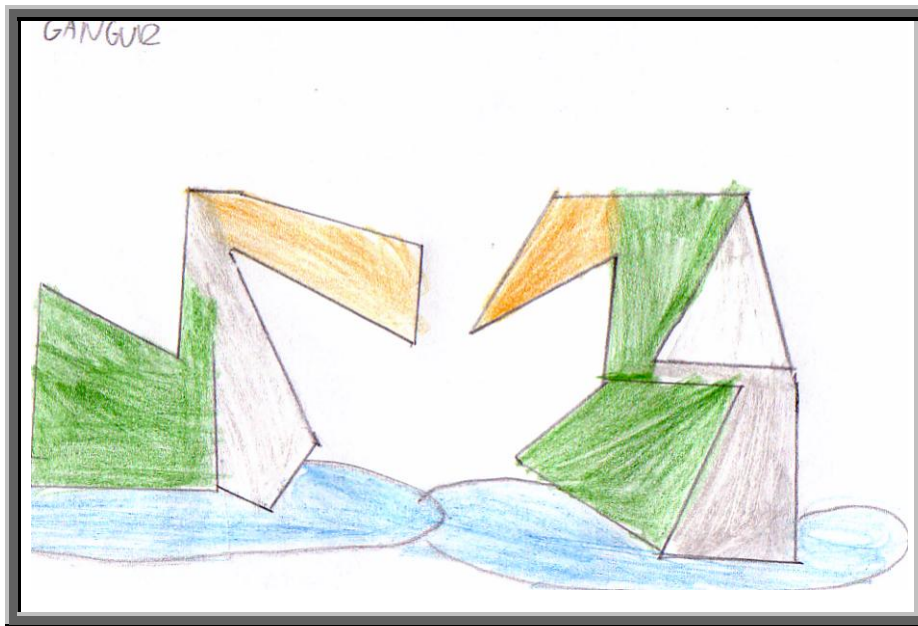
Napomena: Budući da im je opala koncentracija, prije početka druge aktivnosti zajedno smo ustali i razgibali se. Demonstrirala sam kratke vježbe, a oni su ponavljali. Budući da su me mnogo ispitivali kako ovo, je li moje dobro, pretpostavljam da im je bila neobična aktivnost. Nisu navikli koristiti stvaralačku maštu u nastavi matematike.

Slika 7. Geometrijski likovi

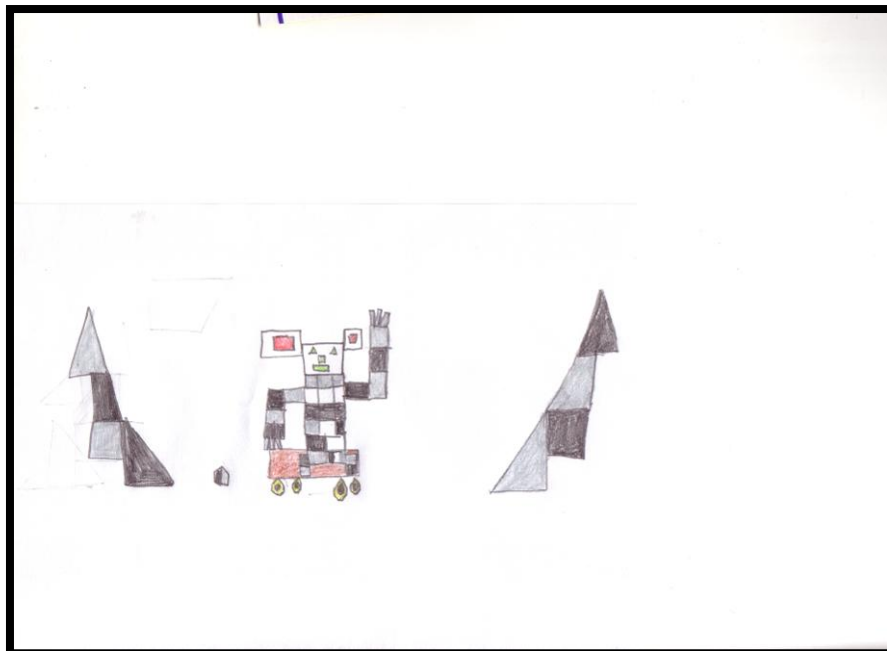
Zapis iz istraživačkog dnevnika:

Dok su počinjali s radom pitali su *Samo pomoću tih likova? Moramo li sve likove koristiti? Možemo li nešto i dodati? Hoćemo to bojati?* Nisu se uopće bunili nego su odmah uzeli papir i počeli maštati. Dok sam šetala razredom neki su me pitali *Je li ovo dobro? Valja li moje? itd.* Primijetila sam da tako nešto nisu radili na satu matematike.

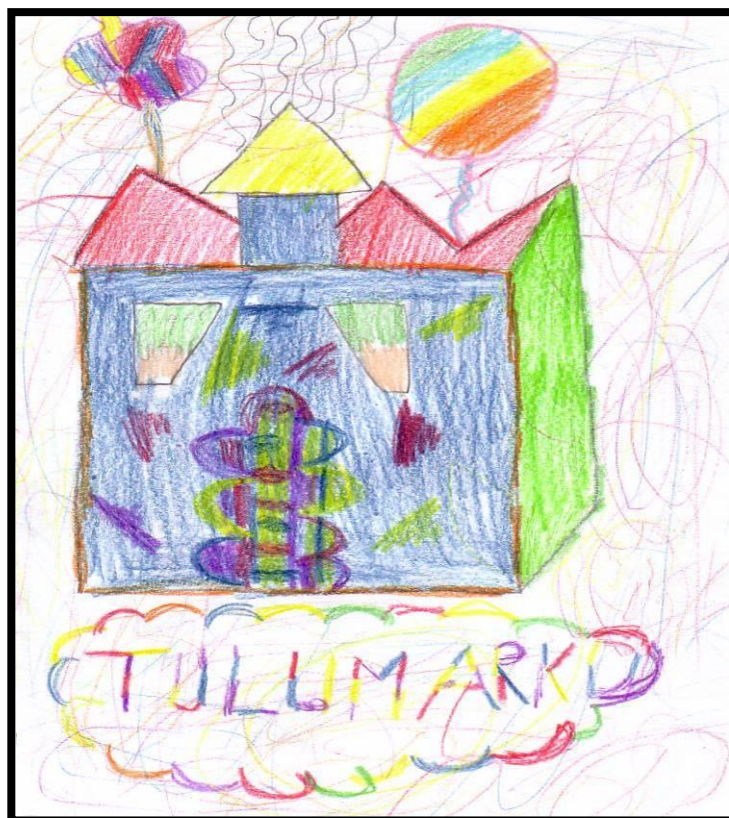

Slika 8. Labudovi

Učenici su svoje zadovoljstvo izrazili u obliku ovih stvaralačkih crteža. Budući da sam im rekla kako smiju prošetati razredom kad osjete potrebu, neki su to doslovno shvatili pa su šetali i kad nije bilo potrebe.

Slika 9. Robot

Slika 10. Tulumarka

Komentar kritičke prijateljice:

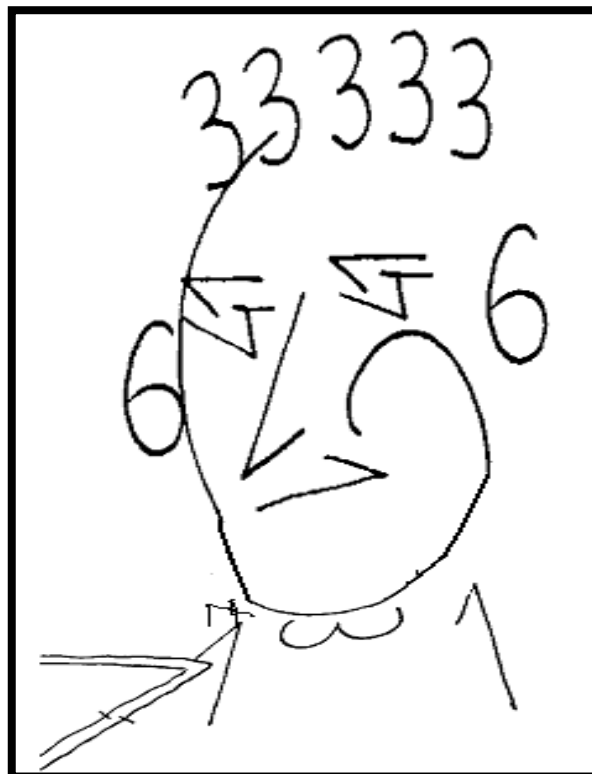
Sam početak sata započeo je maštovitom pričom koja je potaknula njihovo stvaralaštvo za daljnji tijek sata. Učenicima je bilo zadovoljstvo slušati priču nakon koje su na kreativan način rješavali matematičke zadatke. Na učenicima se vidio zadovoljan izraz lica, u učionici je vladalo pozitivno ozračje u kojem su svi rado i aktivno sudjelovali. Dojmilo me se kako je studentica u pravo vrijeme koristila mikropauze i u pravom trenutku prepoznala njihove potrebe. To samo pokazuje koliko je važna snalažljivost u konkretnoj situaciji i kako sve ne mora teći po planu. Druga aktivnost je bila kreativno osmišljena što se vidjelo po dječjim originalnim i neobičnim radovima. Na satu je dominiralo učeničko stvaralaštvo koje je studentica svojim vještim predavanjem uspješno poticala. (studentica Martina Tomljenović, osobna komunikacija, 6. ožujka 2008.)

Cilj treće aktivnosti: Veće zadovoljstvo i veća aktivnost učenika na nastavi matematike, poticati učenike na razmišljanje te potaknuti sve učenike na aktivnost.

Opis – Matematička umjetnost. Učenici su naviknuti kako se pomoću brojeva većinom računa. Brojevi se spominju i u drugim predmetima. Kod kuće sam na dva papira formata A4 ispisala lice sastavljeno od brojeva. Zalijepila sam to lice na ploču. Trebali su promotriti ovo lice i prepoznati sve jednoznamenkaste brojeve na slici i zbrojiti ih. Tako će saznati koliko ta osoba ima godina. Na slici nema broja 9.

Napomena: Neki su učenici odustali od treće aktivnosti pa su crtali nešto ili rješavali zadatke iz udžbenika. Kako je slika bila zalijepljena na ploči, ustajali su i dolazili do ploče kako bi izračunali koliko osoba ima godina. Primijetila sam kako situacija polako izmiče kontroli jer su bili glasni i skakali su. Neke sam učenike smirila, neke uputila na mjesto. Nisu svi dobili isti rezultat tj. nisu otkrili koliko ta osoba ima godina.

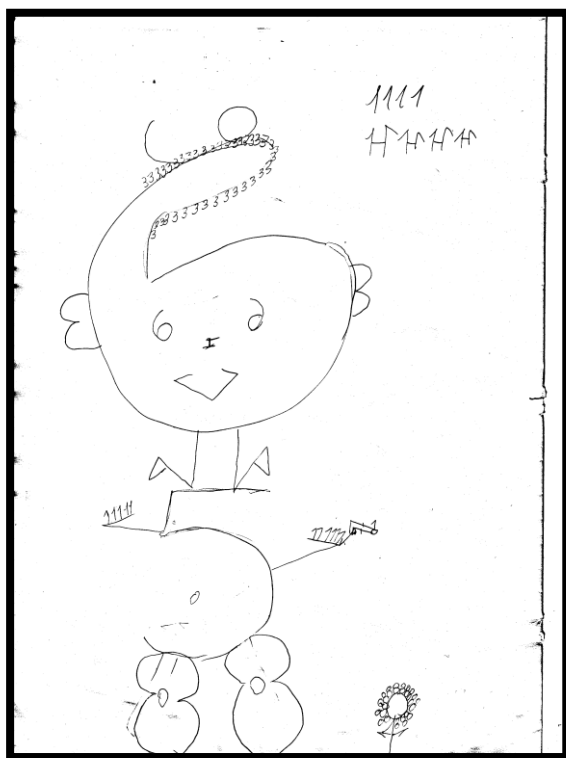

Slika 11. Sastavljeno lice od brojeva

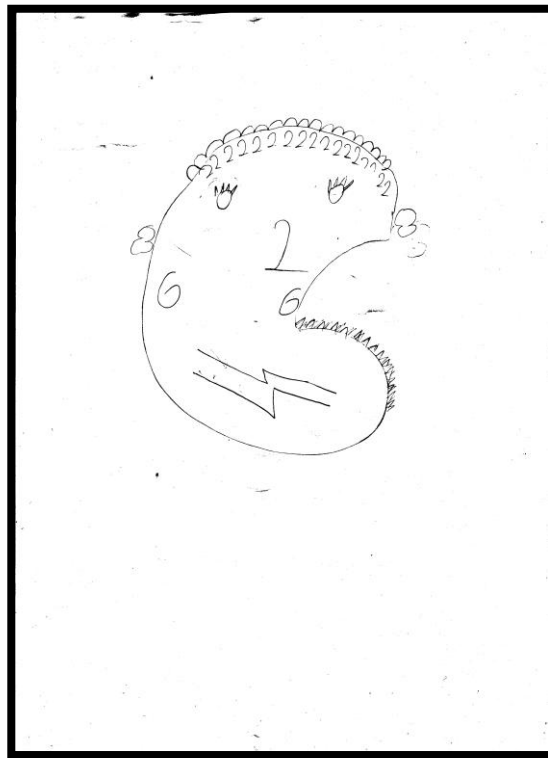
Cilj četvrte aktivnosti: Unijeti humor na nastavu, uočiti raznolikost primjene brojeva, poticati stvaralačko mišljenje te zadovoljiti potrebu za stvaralaštvom.

Opis – Prije četvrte aktivnosti rješavali smo zadatke koje sam sama smislila. Ovom sam aktivnošću željela vidjeti koliko su učenici kreativni kad su u pitanju brojevi. Rekla sam im neka budu maštoviti i naprave neobično lice kakvo još nitko nije vidio, služeći se brojevima.

Napomena: Učenici su napravili mnogo zanimljivih i maštovitih lica od brojeva. Učnički radovi rezultat su uloženog truda, korištenja stvaralačke mašte i njihovog zadovoljstva u smišljanju novog, neobičnog lica.

Slika 12. Lice od brojeva 1

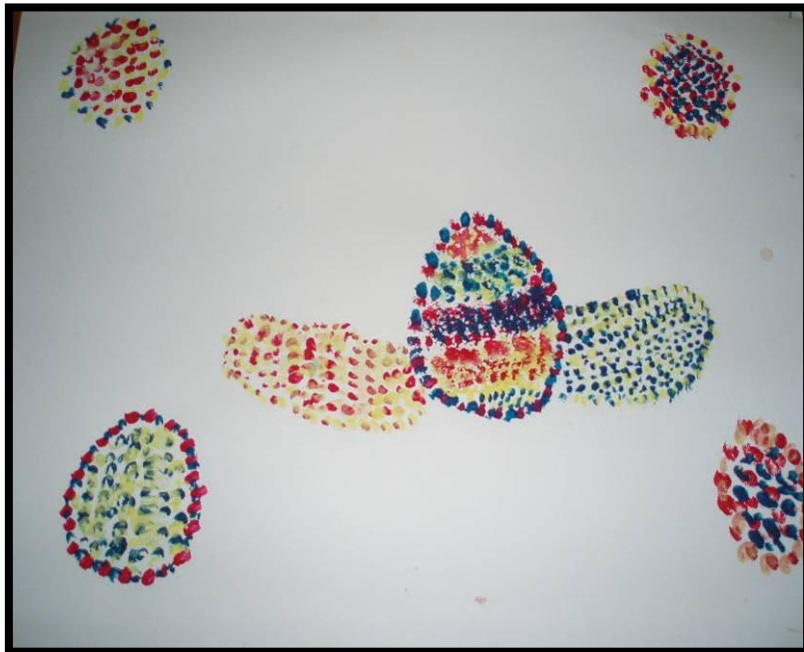

Slika 13. Lice od brojeva 2

7.4 Optičko miješanje boja

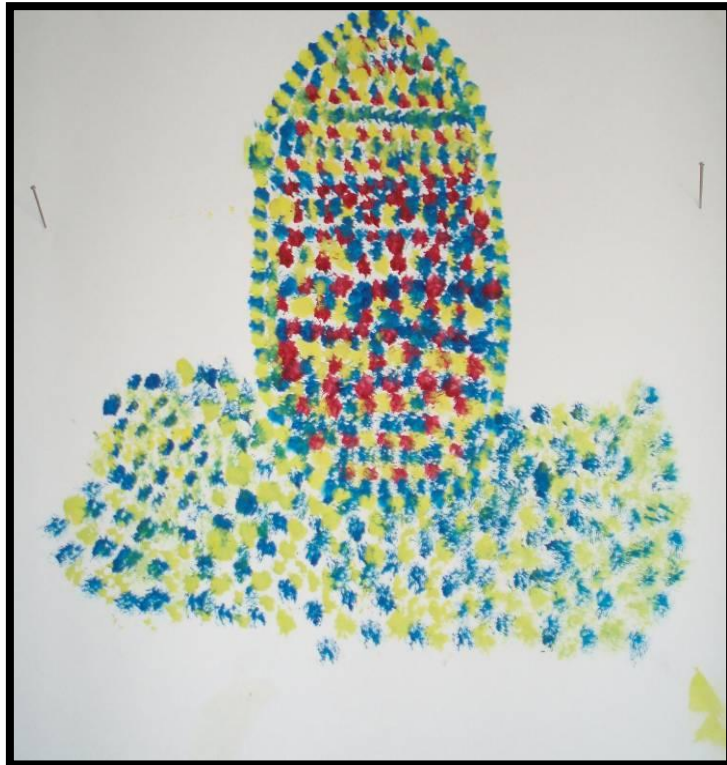
Cilj aktivnosti: Poticati stvaralačko mišljenje, usmjeravati ih ka drugačijem viđenju uskrsnih pisanica, poticati učenike da budu originalni u svom likovnom izrazu, ne ometati stvaralačku maštu učenika.

Sat likovne kulture nastavna jedinica *Optičko miješanje boja*. Sat sam počela razgovorom o pojmu optičko miješanje boja. Učenike sam pitala jesu li kada čuli za optičko miješanje boja, kakvo bi to bilo miješanje boja, gdje se te boje miješaju. Razgovarali smo općenito o bojama, koje su osnovne boje, koja je njihova najdraža boja. Objasnila sam im kako optičko miješanje boja nastaje kad dvije osnovne boje kistom nanosimo na površinu papira u sitnim potezima ili malim mrljama. To je prividno miješanje boja i događa se u našem oku. Pokazala sam im primjer na ploči pomoću krede u boji. Uslijedio je razgovor o blagdanu koji nam se bliži- Uskrs. Iz mašte ili zamišljanjem naslikali su svoje viđenje uskrsne pisanice ili više njih. Pustili su maštu neka radi i uronili u svijet neobičnih pisanica.

Slika 14. Jaje leptir

Napomena: Zadovoljna sam njihovim radovima. Iako su me tijekom slikanja pisanica često zvali i pitali „Kako treba to nacrtati? Jel' moje dobro?“, nisam im pomagala jer to ometa stvaralaštvo, nego sam ih poticala da razmišljaju i izraze na papiru ono što misle.

Slika 15. Jaje u travi

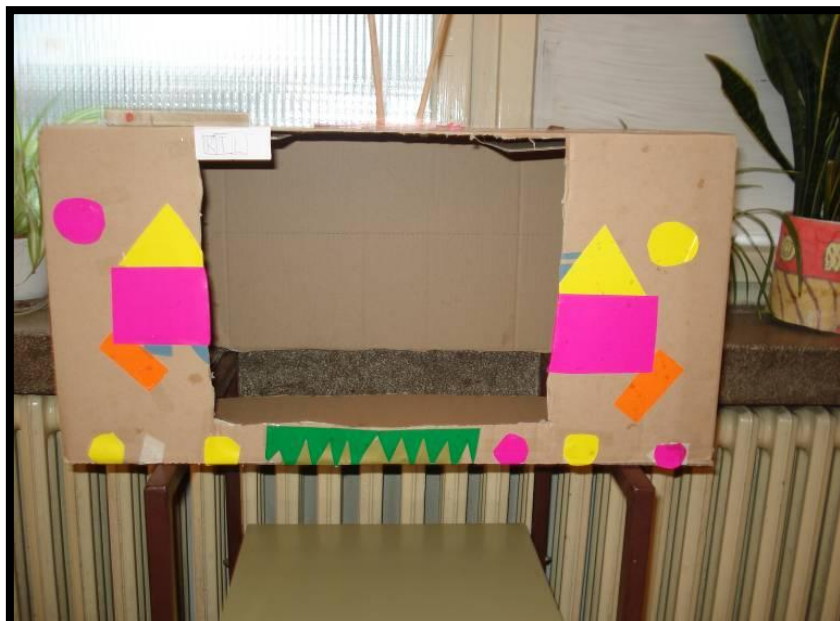
Slika 16. Jaje kao zeko

7.5 Kulturno – povijesne znamenitosti Hrvatske

Cilj aktivnosti: Učiti o kulturno – povijesnim znamenitostima na drugačiji način, poticati učenike na međusobnu suradnju, pobuditi interes svih učenika te razvijati stvaralačku maštu.

Nastavna jedinica *Kulturno – povijesne znamenitosti Hrvatske obale i otoka; unutrašnjosti* iz predmeta Priroda i društvo. Učenici su mnogo saznali o znamenitostima u Hrvatskoj. Nabrajali su one koje poznaju, zatim su pisali karakteristične znamenitosti za pojedine gradove Hrvatske unutrašnjosti, obale i otoka. Učenicima sam rekla neka kod kuće prikupe materijal potreban za izradu plakata. Njihov je zadatak bio napraviti neobičan plakat, originalan plakat koji će predstaviti Hrvatsku. Jedna skupina izrađivat će plakat *Kulturno – povijesne znamenitosti Hrvatske obale i otoci*, druga skupina *Kulturno – povijesne znamenitosti Hrvatske unutrašnjosti*. Svatko je kod kuće prikupio materijal i donio u školu. Nisam strogo odredila u kojoj će skupini biti svaki učenik, nego sam ih usmjeravala, ovisno o materijalu i naslovu plakata. Na sljedećem su satu izrađivali plakate.

Napomena: Učenici se nisu mogli dogovoriti oko izgleda plakata. To je usporilo cijelu aktivnost. Šetala sam razredom dok su učenici smišljali izgled plakata i vidjela sam kako sporo napreduju. Prepirali su se oko veličine slova naslova, kako će okrenuti hamer. Budući da sam im govorila kako moraju malo ubrzati s izradom plakata, mislim da je to utjecalo na njihovu aktivnost. Moram priznati kako sam očekivala manje teksta na plakatima, a više njihovih ideja. Vjerojatno im nisam dala dovoljno uputa primjerice o količini teksta na plakatu, veličini slova, količini slika na plakatu pa je rezultat takav kakav je. Očekivala sam šarenije plakate, više pisanog teksta, vlastitih crteža. Nastojala sam pri sljedećoj izradi plakata biti konkretnija pri davanju uputa. Skupina koja je izrađivala plakat *Kulturno – povijesne znamenitosti Hrvatske unutrašnjosti* dovršila je svoj plakat. Druga skupina nije bila zadovoljna rezultatom, stoga su me zamolili da ne predstavljaju plakat. Složila sam se s njihovom odlukom. Jedna je učenica izradila televizor od kartona, ukrasila ga i donijela u školu. Ostalim se učenicima svidjela ideja, stoga smo televizor koristili u prezentaciji plakata, ali i drugih radova. Učenica je koristila svoju stvaralačku maštu, a rezultat je vidljiv (Slika 17. Kreativni televizor).

Slika 17. Kreativni televizor

7.6 Integrirani dan

Važno je napomenuti kako integrirani dan podrazumijeva povezanost svih nastavnih predmeta. Integrirani dan može trajati četiri, pet ili šest nastavnih sati ili nekoliko dana. Trajanje ovisi o odabranoj temi, broju aktivnosti, radionica i vježbi. Tijekom svog akcijskog istraživanja provela sam jedan integrirani dan za koji sam predvidjela provesti dvanaest aktivnosti tijekom pet školskih sati.

U takvoj nastavi prisutno je aktivno učenje. Dinamičnom izmjenom oblika i metoda rada potiče se pozitivan odnos učenika prema sebi i drugima, a suradničke aktivnosti omogućuju aktivnije učenje jer učenici promatraju aktivnost svojih prijatelja te zajednički slijede i raspravljaju o postupcima, načinima rada i ostvarenim rezultatima (Puh, 2007, str. 5).

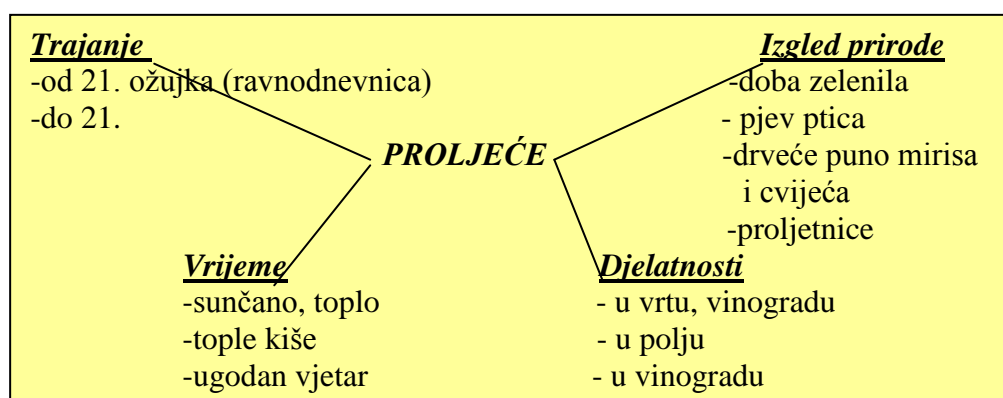
Tema integriranog dana bila je *proljeće*. Stvaralačke aktivnosti provedene su u okviru nastave prirode i društva, hrvatskog jezika, matematike, glazbene kulture, likovne kulture, tjelesne i zdravstvene kulture. Iako sam planirala 12 stvaralačkih aktivnosti, provela sam 11. Učenici su bili nestrpljivi i željeli su umjesto jedanaeste aktivnosti odmah početi s dvanaestom. Sve se to odvijalo u trajanju od 5 školskih sati.

Cilj prve i druge aktivnosti: Motivirati učenike za temu, poticati ih na razmišljanje, poticati usmeno izražavanje i iznošenje što više ideja.

Opis prve i druge aktivnosti - Učenicima sam prije početka nastave najavila kako ćemo danas imati integrirani dan. Objasnila sam im što to znači i upoznala ih s planom. Kako bih izbjegla uobičajenu najavu teme i motivirala učenike, smislila sam sljedeću aktivnost. Tražila sam da mi se javi dobrovoljac. Javilo se nekoliko učenika, a ja sam odabrala jednog učenika. Pokazala sam mu kutiju koju treba pronaći, ali dok ju ostali skrivaju dobrovoljac mora izaći iz učionice. Nakon skrivanja kutije učenik se vratio u učionicu i počeo potragu. Tijekom traženja kutije ostali su učenici upućivali na toplo ili hladno. U kutiji je bila napisana današnja tema - Proljeće. Sljedeća aktivnost bila je oluja ideja na zadanu riječ - proljeće. Napisala sam na ploču proljeće, a učenici su izlazili pred ploču i zapisivali svoje ideje, asocijacije.

Cilj treće aktivnosti: Upoznati i ponoviti značajke proljeća, povezati dosadašnje znanje s životnim iskustvom, motivirati sve učenike na sudjelovanje u aktivnosti, usmjeriti ih ka lakšem usvajanju znanja pomoću umne karte.

Opis – Umna karta. Nakon oluje ideja vodila sam s učenicima razgovor postavljajući im sljedeća pitanja: Tko će mi reći kada počinje proljeće? Do kada traje proljeće? Kakvo je vrijeme u proljeće? Što je s temperaturom? Kako izgleda priroda u proljeće? A što je s pticama? Što rade kukci? Koji su vjesnici proljeća? Čime se bave ljudi u proljeće? Je li borave u prirodi? Igrate li se vi u proljeće?... Nakon upoznavanja značajki proljeća, zadatak je bio napraviti svoju umnu kartu na tu temu. Napravili smo i zajedničku umnu kartu na ploči.

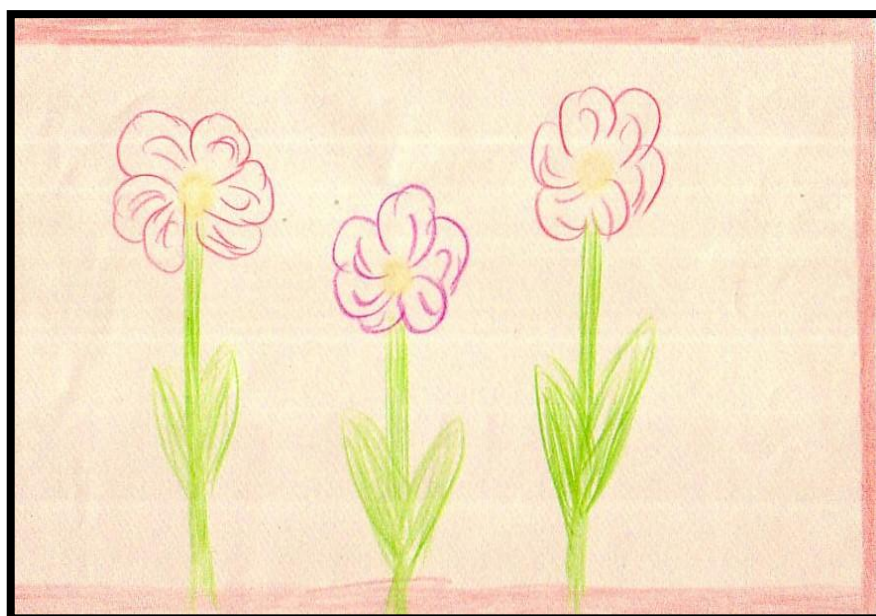

Slika 18. Umna karta

Cilj četvrte aktivnosti: Potaknuti ih i usmjeriti na stvaralačko mišljenje, povećati aktivnost na nastavi, usmjeravati ih ka pronalaženju novih ideja te poštivati tuđa razmišljanja.

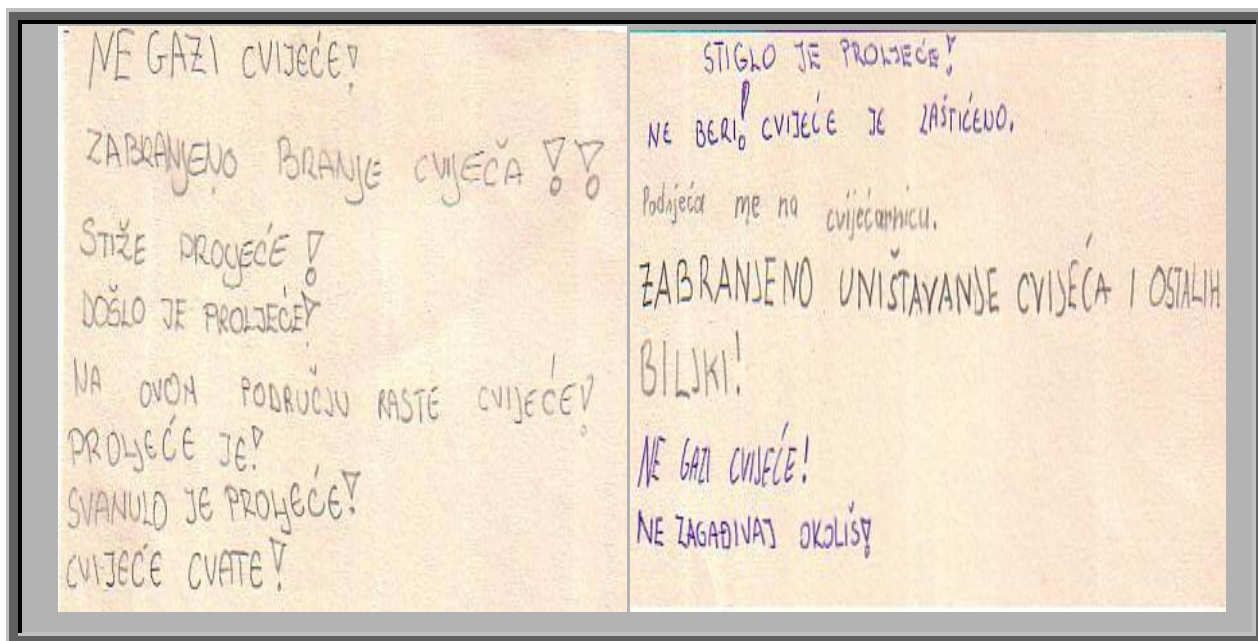
Opis – Kod kuće sam na kartonu napravila znak u obliku pravokutnika na kojemu su nacrtana 3 cvijeta. Zalijepila sam znak na ploču. Učenicima sam rekla kako je njihov zadatak napisati što taj znak izriče. Budući da su učenici sjedili u skupinama, poslala sam u svaku skupinu papir na koji su trebali napisati što misle da taj znak izriče. Pisanjem na zajednički papir i uvidom u ostala razmišljanja, htjela sam vidjeti koliko na njih utječe mišljenje susjeda i ostalih članova skupine.

Slika 19. Znak – Tri cvijeta

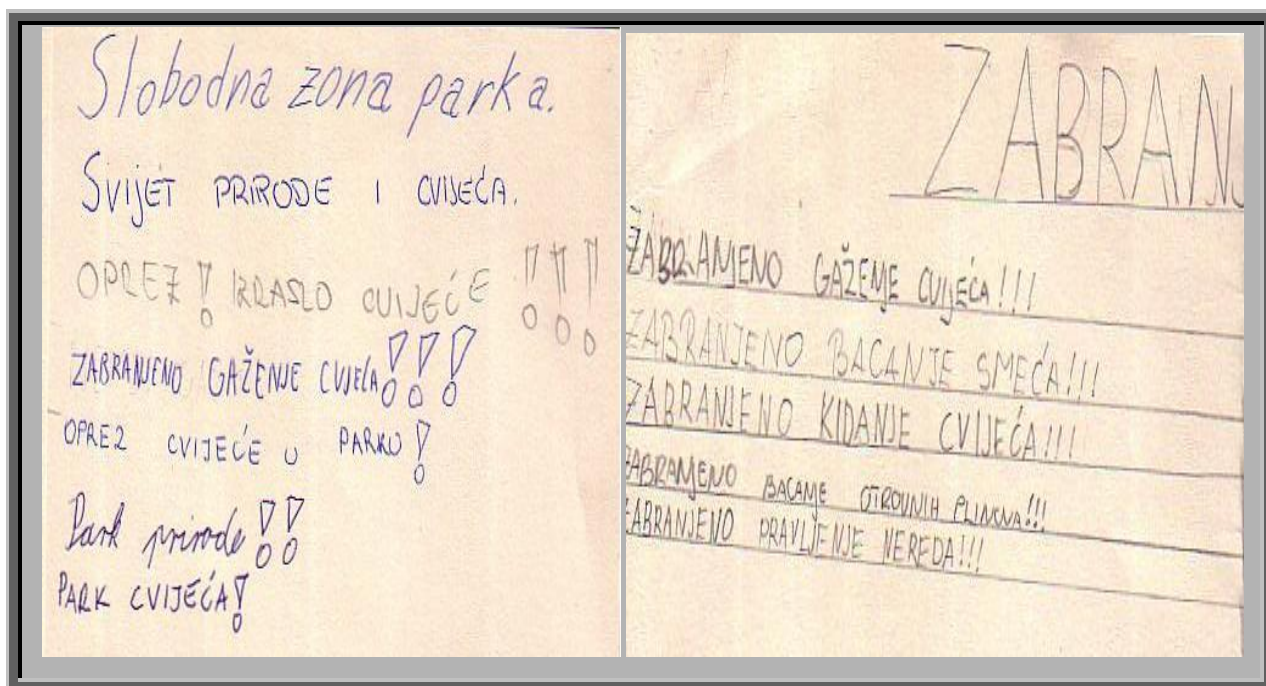
Čitajući odgovore učenika, na pitanje što ovaj gore znak izriče, vidi se koliko su ipak bili pod utjecajem tuđih mišljenja (Slika 20, 21). Mislim da uzrok leži u tome što su mogli čitati što su ostali pisali. Mogla sam učenicima reći da svatko napiše odgovor u bilježnicu ili možda na papir, pa bih onda vjerojatno dobila mnogo više različitih mišljenja. Možda sam učenicima trebala reći da smisle što više različitih i neobičnih značenja, jer ih je vjerojatno moje pitanje potaklo na konvergentne odgovore. Informaciju koju sam dobila na osnovi ove aktivnosti, pokazuje mi samo koliko je važno postići slobodu izražavanja učenika i koliko je potrebno poticati stvaralačko mišljenje.

Slika 20. Odgovori učenika 1

Napomena: Učenici su izabrali predstavnika koji je izašao pred ploču i na kreativnom televizoru pročitao što su njegovi članovi napisali o tome što navedeni znak izriče.

Slika 21. Odgovori učenika 2

Cilj pete aktivnosti: Uočiti različitost biljaka, upoznati biljni svijet u školskom dvorištu, potaknuti kreativno mišljenje, učiniti nastavu dinamičnijom i omogućiti učenicima jednostavnije razumijevanje ključnih pojmova.

Opis - Izlazak u školsko dvorište. Učenike sam podijelila u četiri skupine, svaka skupina ima vođu, vođe čitaju članovima naputak koji sam im podijelila. (Prilog 3) Vratili smo se u učionicu, sjeli svi u krug. Razgovarali smo o biljkama koje su pronašli, njihovoj boji, mirisu itd. Učenicima sam rekla neka zamisle sebe kao biljku i opišu ostalima kakva je on biljka, njenu boju, miris, uvjete za rast koje treba itd. Slušajte svoju maštu, zamišljajte sve što želite i podijelite dojmove s ostalima.

Napomena: Budući da je taj dan padala kiša, petu aktivnost ostavili smo za sat razrednika. Umjesto toga govorili smo o zelenoj biljci, živa priroda (šesta aktivnost).

Cilj šeste aktivnosti: Poticati slobodu izražavanja pomoću šest univerzalnih pitanja te upoznati i usvojiti dijelove sjemenke graha i graška.

Opis – Šest univerzalnih pitanja (tko, što, kada, gdje, kako, zašto). Promatrali smo sličice žive prirode u udžbeniku prirode i društva. Pitanja su mi pomogla u zajedničkom razgovoru s učenicima. Usmjeravala sam ih i poticala iznošenje što više odgovora. Kod kuće sam nacrtala i izrezala sjemenku graha i graška. Zalijepila sam ih na ploču te smo zajedno imenovali dijelove sjemenke graha i graška.

Cilj sedme aktivnosti: Ukazati na važnost glazbe u nastavi, potaknuti sve učenike na sudjelovanje, poticati stvaralačko mišljenje smišljanjem koreografije, plesnih koraka.

Opis – Smatram kako glazba pozitivno utječe na učenje i većina učenika rado sluša glazbu na nastavi. Tijekom stručno – pedagoške prakse provela sam s ovim učenicima *Istraživanje glazbenih sposobnosti učenika iz predmeta Glazbena kultura*. Iz ankete koju su učenici ispunjavali, saznala sam njihovo mišljenje o glazbi. Gotovo svi dijele mišljenje kako je glazba važna i kako ju svi vole slušati. Željela sam vidjeti koliko su učenici spontani i kreativni kad je u pitanju glazba, plesanje i koreografija. Zadatak je bi plesati na zadanu glazbu i pokušati smisliti „koreografiju“. Učenici su se međusobno dogovarali s kim i kako će plesati. Dala sam im na izbor tri skladbe: P. I. Čajkovski- Ples šećerne vile; A. Vivaldi- Proljeće i R. Schumann- Proljeće.

Napomena: Očekivala sam sudjelovanje svih učenika, ali situacija je bila drugačija. Dječaci nisu bili voljni plesati jer ima je glazba bila dosadna. Nekoliko smo puta slušali sve tri skladbe na cd-playeru, ali dugo je trajalo dok su se odlučili. Većina je skakala i govorila na što ih skladba podsjeća. Prilično bučno nastavno ozračje. Smirila sam situaciju i poslala ih sve na mjesto. To je bio problem koji je nekoliko puta ometao nastavni proces. Djevojčice, koje inače plešu, imale su želju predstaviti svoju koreografiju uz skladbu P. I. Čajkovskog – Ples šećerne vile.

Cilj osme aktivnosti: Poticati stvaralačku maštu, ohrabrivati ih na iznošenje vlastitog mišljenja te motivirati učenike za ostatak integriranog dana.

Opis – Nakon plesa, svi su sjeli u krug i udobno se smjestili. Učenike sam vodila kroz proljetnu priču. Govorila sam polako i tihim glasom kako bi se mogli dublje uživjeti u priču. (Prilog 4) Nakon priče uslijedila je objava dojmova. Pomoću nekih od šest univerzalnih pitanja (tko, što, kako, gdje) pokušala sam voditi razgovor.

Napomena: Pojedini učenici nisu bili koncentrirani te im je sve bilo smiješno. Zbog njihovog nemirnog ponašanja, priču sam čitala dva puta. I nakon drugog vođenja kroz priču, nisu svi učenici bili koncentrirani i nisu se mogli opustiti.. Ipak je samo nekoliko njih, podijelilo svoj dojam s ostalima.

Zapis iz istraživačkog dnevnika:

Nakon toga sjeli su u krug, zažmirili i opustili se, ja sam ih vodila kroz proljetnu priču. Objava dojmova, kreativno pisanje. Neke izjave učenika: *Ja sam zamislila da sam labud. Kako je ovo dobro. Joj ja se nisam mogla opustiti jer su me ova dvojica smetala i smijala se. Ajmo ponovo, Majo!!* Neki su učenici uspjeli izreći dojam , ali sam opet morala ponoviti to isto.

Cilj devete aktivnosti: Ponoviti naučeno, ali ujedno poticati stvaralačko mišljenje, povećati aktivnost učenika na satu, pružiti učenicima osjećaj zadovoljstva i omogućiti slobodu u stvaralačkom izrazu.

Opis – Nastojala sam tijekom integriranog dana učiniti prijelaz iz predmeta u predmet neprimjetnim, stoga sam ovu aktivnost započela ovako: *Danas ulazimo u svijet pravokutnika i kvadrata kod koji je došlo proljeće. Što mislite kao je svim tim likovima? Što oni rade? ...* Iz velike omotnice učenici su izvlačili sličice na kojima su bili vjesnici proljeća. Njihov prvi zadatak bio je izmjeriti opseg sličice, zatim zamisliti da su oni upravo ta biljka, vjesnik proljeća koji je ušao u svijet pravokutnika i kvadrata. Kasnije su trebali podijeliti dojam s ostalima kako je to kad dođe proljeće u svijet pravokutnika i kvadrata.

Napomena: Budući da je dan bio bogat različitim sadržajima i zasićen velikim brojem aktivnosti, nisam bila u mogućnosti zabilježiti sve učeničke odgovore i izjave. Sljedeće izjave rezultat su mog zapamćivanja i naknadnog bilježenja u istraživački dnevnik. Nisam zapisala koji je učenik što rekao.

Izjave učenika:

- *Meni je bilo super. Ja sam zamislila da sam jaglac i stalno sam se sudarala s kvadratima i pravokutnicima.*
- *Ja sam zamislila da sam jaglac, veliki jaglac. Zapravo sam bila veća od svih njih tamo, ali bila sam mršava pa su me oni stalno rušili. Ali na kraju smo se igrali.*
- *Ja sam bila visibaba. Šetala sam njihovim gradom koji je bio pun cvijeća, ali svi su bili kockasti i veliki i mali. I tako, lijepo je bilo.*

Cilj desete aktivnosti: Potaknuti učenike na kreativno pisanje, pružiti učenicima osjećaj zadovoljstva, omogućiti slobodu u stvaralačkom izrazu te povećati aktivnost učenika tijekom nastave.

Opis – Kreativno pisanje. Iz čarobne vrećice učenici su izvlačili sličice leptirića, sunca, oblacića. Rekla sam neka zamislite da su leptir i napišu svoju priču. Kako ne bi sami radili, savjetovala sa neka zaposle svoju maštu. Trebaju pokušati pisati u sadašnjem vremenu, ali nije pogrešno ako pišu i u prošlom vremenu. Prisjetili smo se i ponovili zajedno nastavnu jedinicu iz Hrvatskog jezika - Sadašnjost.

Učenička priča:

Labud sam

Vidim bistro jezero, čisto. Vidim svoj lik u vodi. Labud sam. Iza mene je šuma puna tajni. Čujem cvrkut ptica. Rosa je polagano sve osvježila. Vidim slap koji je velik i bistar. Polagano prolazim kroz slap. Ušla sam u mjesto kojim nitko nije kročio bar već 15 stoljeća. Bilo je puno dijamanta koji su pravili dugu. Na jedanput otvorim oči i shvatim da je ta priča bila samo u mojoj glavi.

Jedanaesta aktivnost – Nakon pisanja učenici su trebali nacrtati svoj znak koji će upozoriti na čuvanje proljetnica. Donijela sam i kolaž papir, škare, ljepilo i slamke u slučaju da netko želi napraviti svoj znak, a ne samo nacrtati.

Napomena: Učenici su bili toliko nestrpljivi, što se vidi i iz zapisa iz istraživačkog dnevnika, i jedva su čekali početak izrade plakata. Nisam učenicima željela nametnuti nikakvu aktivnost, stoga smo prešli na dvanaestu aktivnost. Nastava je živ proces pa se nisam držala strogo predviđenog plana. Tijekom akcijskog istraživanja plan aktivnosti se mijenjao što pokazuje i ovaj primjer.

Zapis iz istraživačkog dnevnika:

Stalno su me pitali Kada ćemo raditi plakate? Ja sam donijela puno materijala za plakat, ne da mi se više čekati. Smijemo mi na odmor? To zadnje pitanje su me često pitali jer nisu shvatili da danas prave pauzu kad osjete da imaju potrebu jer nismo pratili zvono. To ih je malo zbunjivalo.

Cilj dvanaeste aktivnosti: Pružiti učenicima osjećaj zadovoljstva, omogućiti im slobodu u stvaralačkom izrazu, povećati njihovu aktivnost tijekom nastave, poticati suradnju među članovima.

Opis – Izrada plakata. Stvaralačka aktivnost u tri skupne. Učenicima sam rekla neka sami biraju u kojoj će skupini biti. Samostalnim biranjem skupina htjela sam vidjeti koliko su uspješni sami se organizirati. Prije odabira skupina upoznala sam ih s aktivnostima. Pročitala sam zadatak za sve tri skupine, a onda sam im upute ostavila na stolu (Prilog 5).

Slika 23. Zidne novine

Broj članova u pojedinim skupinama bio je različit. Skupina koja je izrađivala plakat *Geometrijski likovi u proljeće*, smjestila se u kut učionice i aktivno sudjelovala u izvršavanju aktivnosti. Skupina koja je izrađivala plakat na temu *Proljeće*, spojila je nekoliko stolova i započela stvaralačku aktivnost. Učenici koji su smišljali ambalažu za neki proizvod bili su u najmanjem broju. Spojili su materijale i zaposlili svoju maštu. Tijekom njihovog stvaralaštva šetala sam razredom i uživala u opuštenom razrednom ozračju. Pokazalo se ipak kako sam u uspjeta motivirati učenike, čak i na kraju integriranog dana. Problem neprimjerenog ponašanja i buke, koji se javljao tijekom prethodnih aktivnosti, nije bio prisutan.

Slika 24. Učenički proizvodi

7.7 Uočeni problemi tijekom akcijskog istraživanja

Tijekom ovog istraživanja susrela sam se s nekim problemima. Na samom početku izvođenja planiranih aktivnosti, saznala sam kako se učenici trebaju pripremati za vanjsko vrjednovanje. Nisam bila oduševljena jer sam pretpostavila kako će to utjecati na moje istraživanje. Rekla bih kao su poticanje stvaralaštva i pripremanje učenika za provjeru činjeničnog znanja dva različita traka kojima su se učenici vozili (više o tome u interpretaciji). Dogovorila sam se s učiteljicom koje će nastavne jedinice ja organizirati, a koje ona. Tako smo jedna i druga mogle tražiti uvjete za ostvarenje postavljenih ciljeva.

Tijekom nekoliko aktivnosti pričala sam mnogo, ponavljala sam upute nekoliko puta i odgovarala na slična pitanja. Nastojala sam biti što konkretnija pri davanju uputa, no pojedini učenici su i dalje tražili pojašnjenje: Kako ovo ide? Moram li ja ovo....? Što sad treba? Smijem li...? Mogu li ja ovo ovako napraviti? i sl. Gotovo cijeli sat sam hodala razredom i ponavljala isto. Potrošila sam više energije nego očekivano. Zato sam na početku aktivnosti

rekla kako trebaju dobro poslušati upute i postavili smo pravilo *Dok jedan priča drugi slušaju*. Nekada sam prozivala dva do tri učenika kako bi to ponovili. Tako sam provjeravala razumljivost uputa. Davala sam pismene upute što se pokazalo korisnim. Pozitivno je bilo što su tijekom sljedećih aktivnosti tražili sve manje uputa i shvatili su kako imaju slobodu u izražavanju. Smatram kako su učenici bili rastegnuti između dviju krajnosti koje su imale različita pravila: vanjsko vrjednovanje zahtijeva pravila, urednost, točna rješenja, dok stvaralaštvo ostavlja prostor za vlastito zadovoljstvo.

Učenici su se izjasnili kao ima previše aktivnosti u jednom danu. Vjerojatno ih je to kočilo te se nisu mogli dovoljno opustiti ili su imali strah kako možda neće uspjeti aktivnost privesti kraju. Budući da sam promatrala učenike, bilježila zapažanja, uočavala njihove potrebe, smanjila sam broj aktivnosti i nudila sam im mogućnost izbora u kojoj aktivnosti žele ili ne žele sudjelovati. Promjene ovog problema najviše su bile vidljive tijekom integriranog dana. Učenici su više uživali u aktivnosti, imali su dovoljno vremena za dovršetak proizvoda, njihova originalnost sve je više dolazila do izražaja te su pokazivali svoje zadovoljstvo i nakon 5 školskih sati. Smatram kao je nužno uvažiti njihove potrebe, stoga ih nisam tjerala na nešto, što ne žele. Tijekom integriranog dana jednu smo aktivnost preskočili i odmah prešli na onu koju su učenici s nestrpljenjem očekivali (dvanaesta aktivnost).

Unatoč svemu, uspjela sam poticati stvaralaštvo paralelno s pripremanjem za vanjsko vrjednovanje. Svakom sljedećom aktivnošću njihova je kreativnost sve više dolazila na vidjelo. U početku nisu bili hrabri u iznošenju svog mišljenja, duže im je trebalo kako bi uopće započeli aktivnost, stvaralački proizvodi nisu bili toliko kreativni. S vremenom se to promijenilo i postali su svjesniji svoje potrebe za stvaralaštvom. Kad su smišljali novi neobičan znak za neku od rečenica *Mravi u šumi*, *Zabranjeno sunčanje* i *Pazi maslinik*, primijetila sam kako su bili odlučni i davali prednost svojim idejama, a sve su manje kopirali tuđe ideje. Dok su tijekom prve aktivnosti, neobičan razgovor, pokazivali nesigurnost tijekom iznošenja vlastitog mišljenja te ponavljali tuđe ideje. Kao povratnu informaciju dobila sam zadovoljne, samostalnije učenike, koji su bili sve hrabriji u iznošenju vlastitog mišljenja i stvarali su originalne radove.

8. INTERPRETACIJA

Kada sam započela s akcijskim istraživanjem nisam ni slutila koje zadovoljstvo pruža. Obogatila sam svoje iskustvo novim sadržajima koji će mi pomoći u daljnjem djelovanju kao učiteljica, ali i u ostalim segmentima života. Nisam bila samo u ulozi pokretača ovog istraživanja, nego sam aktivno sudjelovala u njemu. Nastojala sam svojim trudom i znanjem ostvariti promjene koje će utjecati na učenike, ali i na mene.

Nakon što sam definirala problem u obliku pitanja, postavila sam vrijednosti koje ovim akcijskim istraživanjem želim poboljšati i unaprijediti. Te vrijednosti bile su stvaralačko mišljenje, sloboda izražavanja i zadovoljstvo učenika. Plan je jako važan prilikom svakog akcijskog istraživanja, stoga sam izradila svoj plan koji će mi poslužiti kao orijentacija u ostvarivanju ciljeva. Kako u životu ništa ne teče glatko i kako su problemi sastavni dio života, tako je bilo i u ovom istraživanju. Smatram kako sam naučila nositi se s problemima, a ne izbjegavati ih. Jednim dijelom zahvaljujem svojim roditeljima, a jednim dijelom učiteljima koji su me naučili kritički razmišljati, poticali moj stvaralački potencijal i pružali mi osjećaj slobode i sigurnosti. Osnovnoškolsko obrazovanje stekla sam u Njemačkoj i tek sam kasnije shvatila koliko su moji učitelji bili kreativni. Imala sam uvijek priliku pokazati što mogu, uvažavali su moja mišljenja i osposobljavali me da život gledam na kritičan i stvaralački način.

Na samom početku istraživanja saznala sam kako učenike treba pripremati za vanjsko vrjednovanje kojim će se provjeravati njihovo činjenično znanje. Nisam bila oduševljena jer sam pretpostavila kako će to utjecati na moje istraživanje. Rekla bih kako su se učenici u isto vrijeme vozili na dva traka. Bili su psihički rastegnuti između dviju krajnosti koje su imale različita pravila. Do tog trenutka nastavu su pratili na već poznat i uhodan način. Dok sam stvaralačkim aktivnostima poticala stvaralačko mišljenje, slobodu izražavanja, uvažavala različita mišljenja, ideje i rješenja, učiteljica ih je pripremala za provjeru činjeničnog znanja. To je zahtijevalo gotove činjenice, rješenja, točne odgovore, mnogo učenja na pamet, logičko zaključivanje i discipliniranost. Tako sam naišla na problem gdje su se „sudarila“ dva različita nastavna sustava. Unatoč svemu, nisam mogla ništa promijeniti vezano za vrjednovanje. Nastavila sam s poticanjem stvaralaštva u okviru predmeta matematika, hrvatski jezik, priroda i društvo i likovna kultura.

Poticati kod učenika stvaralačko mišljenje kroz različite aktivnosti, unutar planiranih nastavnih jedinica, u okviru nastave matematike, hrvatskog jezika, prirode i društva, likovne

kulture bio je moj prvi cilj. Omogućiti učenicima da zadovolje potrebu slobodnog izražavanja i povećati zadovoljstvo učenika na nastavi bila su ostala dva cilja koja sam ovim istraživanjem željela postići.

Za nastavnu jединicu *Književni jezik i zavičajni govor*, hrvatski jezik, osmislila sam četiri stvaralačke aktivnosti. Tijekom aktivnosti u kojoj su trebali napisati svoju *šaljivu* pjesmu koristeći se svim riječima iz jedne od pjesama *U srcu*, *Ljubav i Ljepota*, koje smo obrađivali, vladalo je ugodno i opušteno razredno ozračje. Razvijati stvaralačko mišljenje smišljanjem novih stihova bio je postavljeni cilj koji sam ostvarila. Rezultat su bile originalno smišljene nove šaljive pjesme. Humor je cijelo vrijeme bio prisutan i učenici su imali mogućnost zadovoljiti potrebu za stvaralaštvom. Kako bih dobila povratnu informaciju podijelila sam im papiriće na koje su trebali nacrtati sunce ako im se sviđaju aktivnosti ili oblak ako im se nisu sviđjele. Rezultat je bio odličan, jer sam dobila samo 1 oblak i 2 papirića sunčano s naoblakom. Tih troje učenika reklo je kako im je bilo dobro, ali malo previše aktivnosti. Zaključila sam kako svaka aktivnost ne potiče kod svih stvaralački izraz. Posebno sam bila zadovoljna nacrtanim znakovima za jednu od ovih rečenica *Mravi u šumi*, *Zabranjeno sunčanje i Pazi maslinik*. Točno se vidjelo kako neki učenici i dalje radije „kopiraju“ tuđe ideje, a manje pokazuju svoj vlastitu kreativnost. Promjene su se dogodile jer su učenici tijekom sljedećih aktivnosti prednost davali svojim idejama, a nisu kopirali tuđe. Kada su trebali pomoću geometrijskih likova nacrtati nešto, prijatelja, neki stroj i slično, radovi su bili plod njihovih ideja i gotovo da nije ni bilo sličnih radova. Promjene su bile vidljive i u iznošenju vlastitog mišljenja. Tijekom neobičnog razgovora, prva zajednička aktivnost, učenici nisu bili opušteni, nisu bili hrabri podijeliti svoje mišljenje s drugima, stidjeli su se nešto reći, priklanjali su se tuđim mišljenjima. Sa svakom daljnjom aktivnošću učenici su postajali sve slobodniji u iznošenju vlastitih ideja. Tijekom integriranog dana, oluja ideja na riječ proljeće, nismo ni stigli zapisati sve ideje jer ih je bilo mnogo. Nakon vođenja učenika kroz proljetnu priču, nisu se stidjeli podijeliti dojam s ostalima, ponosno su ispričali što su zamislili, nisu se bojali krivih odgovora.

Nisam ostavljala zadnjih deset minuta za stvaralačke aktivnosti, nego sam ih uklopila u različite dijelove nastavnog sata. Tijekom nastave matematike, kada smo učili o kvadratima i pravokutnicima, provela sam jednu aktivnost na početku, jednu nakon glavnog dijela sata i dvije nakon uvježbavanja zadataka. Kada smo obrađivali nastavnu jединicu, književni jezik i zavičajni govor koja je trajala dva školska sata, stvaralačke aktivnosti započeli smo tek nakon 35 minuta. Nisam htjela da učenici stvaralačke aktivnosti dožive kao nešto što se samo

„ubaci“ u nastavu, nego da shvate kako je to nužan dio nastavnog procesa. Tako je kreativnost postala središnji dio nastavnog procesa.

Smatram kako sam u velikoj mjeri uspjela potaknuti dječje stvaralaštvo u okviru nastave matematike. Većinom sam čula kako se stvaralaštvo potiče tijekom nastave hrvatskog jezika i likovne kulture, a za matematiku nemam nikakvih informacija. Zato mi je drago što sam uspjela dokazati kako je stvaralaštvo moguće i u matematici. Naravno, odabir aktivnosti ovisi o nastavnim jedinicama. Zadovoljstvo učenika, veća motiviranost za matematičke sadržaje, aktivnost na satu, humor samo su neke karakteristike koje sam primijetila tijekom stvaralačkih aktivnosti u okviru nastave matematike. Tražili su nove kombinacije, relacije, odnose među geometrijskim likovima, otkrivali su novo značenje već poznatih stvari. Na sljedećem satu matematike učenici su me pitali hoće li opet nešto tako raditi. Smatram kako stvaralaštvo zaslužuje više pažnje i kako je nužno ostvariti kontinuitet u njegovu poticanju.

Integrirani dan na temu *Proljeće* trajao je pet školskih sati. Primijetila sam kako su učenici rado i aktivno sudjelovali u stvaralačkim aktivnostima. Aktivnost u kojoj su smišljali koreografiju, ples na zadanu glazbu nije potaknula u učenicima stvaralački potencijal. Dječaci su pokazali malo volje, a djevojčice su jedva čekale da pokažu što znaju. To pokazuje kako svaka stvaralačka aktivnost ne mora nužno potaknuti sve učenike. Iako sam gotovo svaki dan poticala stvaralaštvo u ovom razredu, učenici su uvijek s zadovoljstvom sudjelovali u aktivnostima. Izostanak dosade unatoč velikom broju aktivnosti tijekom integriranog dana jedna je od pozitivnih promjena koje su se dogodile. Često su me na malom odmoru ispitivali kad ćemo opet ovako nešto raditi, hoću li im ja sutra voditi nastavu, što ćemo sutra učiti itd. Smatram kako učeničke izjave i želja za daljnjim poticanjem stvaralaštva pokazuju kako sam bar na neko vrijeme uvela promjene.

Iako sam zadovoljna učinjenim, smatram kako uvijek može bolje. Budući da je ovo moje prvo akcijsko istraživanje vjerujem da će sljedeći pokušaji biti uvijek za nijansu bolji. Rekla bih kako je na početku vremensko ograničenje stvaralo neki nemir i budilo nesigurnost u meni. Kasnije mi to više nije bilo toliko opterećenje jer sam se prilagodila situaciji i izvukla iz nje najbolje što mogu. Vanjsko vrjednovanje utjecalo je na učenike istovremeno kao i poticanje stvaralaštva. Učenici su tijekom tog perioda hodali cik - cak. Mašta, radoznalost, mogućnost pronalaska novih veza, značenja nekih stvari, mnoštvo misli koje imaju smisla, ispreplitali su se s discipliniranošću, točnošću, mnoštvom činjenica i učenjem na pamet.

Slažem se sa Stevanovićevom tvrdnjom (2001, str. 101) u kojoj navodi kako stvaralaštvo ne poznaje granice. Unatoč tradicionalnom načinu poučavanja, koje ionako pada u sjenu, i pripremanju učenika za vanjsko vrjednovanje, uspjela sam pobuditi stvaralački potencijal učenika. Iako su učeničke misli lutale iz jednog svijeta u drugi, učenici su s mnogo entuzijazma zadovoljavali potrebu za stvaralaštvom. Kao zaključak svega ovog rekla bih kako je stvaralaštvo dostupno svima i uvijek. Ako jednom zagrižeš, uvijek tražiš još.

9. ZAKLJUČAK

Akcijsko istraživanje podrazumijeva aktivno sudjelovanje svih sudionika. Važno je napomenuti kako se ne provodi na ljudima već s ljudima. Unaprjeđenje vlastite prakse, uočavanje problema koji se pojavljuju u nastavnom procesu, put ka pronalasku različitih rješenja, ostvarivanje promjena, savjeti kritičkih prijatelja samo su neke odrednice akcijskih istraživanja. Svoje prvo akcijsko istraživanje provela sam u jednoj gradskoj osnovnoj školi. Istraživanje sam provela tijekom stručno – pedagoške od 25. veljače do 21. ožujka 2008. U istraživanju su sudjelovali učenici četvrtog razreda, učiteljica i studentica Martina Tomljenović u ulozi kritičkog prijatelja te mentor mr. sc. Branko Bognar.

U današnje vrijeme sve se više spominju pojmovi *kreativnost i stvaralaštvo*. Razmišljajući o tim pojmovima, željela sam istražiti koliko je stvaralaštvo prisutno u ovom razredu i kako se može poticati. Definirala sam problem akcijskog istraživanja ***Kako poticati stvaralaštvo učenika?*** Pokušala sam unutar nastavnih jedinica različitim aktivnostima, koje sam većinom sama smišljala, poticati stvaralačko mišljenje, slobodu izražavanja i da na kraju učenici budu zadovoljni.

Stvaralaštvo je aktivnost koja daje nove, originalne proizvode u materijalnoj ili duhovnoj sferi. Učenike trebamo osposobljavati da proizvode što veći broj ideja, usmjeravati ih da obične stvari gledaju na nov način, da rješavaju probleme na različite načine, da pronalaze udaljene relacije problema, da kombiniraju dane informacije na različite načine, da inventivno reduciraju podatke i preformuliraju zadatke i da uključuju objekte u nove veze i otkrivaju njegov novi sadržaj. Sposobnosti koje se pripisuju kreativnim osobama su originalnost, fleksibilnost, fluentnost, redefinicija, osjetljivost za probleme i elaboracija. Razlika kreativne i ne kreativne osobe može se prepoznati po sljedećim osobinama koje kreativnu osobu odlikuju: snažna volja i zapažena radoznalost, akcija, inicijativa, nemiran duh, kreativan nemir, sklonost stvaralačkoj avanturi, sklonost riziku, hrabrost, aktivan razum, humor, upornost i strpljenje. Mašta i stvaralačko mišljenje, koje obuhvaća osim divergentnog mišljenja i kritičko mišljenje, također su jako bitni uvjeti za stvaralačko djelovanje.

Provela sam 23 stvaralačke aktivnosti unutar nastavnih jedinica u okviru nastave matematike, hrvatski jezik, priroda i društvo, likovna kultura. Neobični razgovor, pisanje šaljivih pjesama pomoću ponuđenih riječi, stvaranje nečeg novog od geometrijskih likova, smišljanje i oblikovanje ambalaže za neki proizvod neke su od stvaralačkih aktivnosti koje sam

sam smislila. Promatranje, fotografiranje, video zapisi, evaluacijski listići, neformalni konverzijski intervju i učenički radovi bili su postupci kojima sam prikupljala podatke.

Sloboda u iznošenju vlastitog mišljenja, učenici prednost daju svojim vlastitim ideja i manje „kopiraju“ tuđe, stvaraju nove, neobične i originalnije proizvode, izostanak dosade i uživanje u aktivnostima, unatoč velikom broju, tijekom integriranog dana te stvaralaštvo kao središnji dio nastavnog procesa promjene su koje sam ovim akcijskim istraživanjem ostvarila.

Unatoč tradicionalnom nastavnom sustavu, koji teži proizvodnji jednakih figura, i vanjskom vrjednovanju, uspjela sam svojom vlastitom kreativnošću i dobrom organizacijom poticati stvaralački potencijal koji se krije u svakom učeniku. Smatram kao je moje akcijsko istraživanje u ovom razredu trajalo prekratko i kako sam željela još mnogo toga pokazati i ostvariti s ovim učenicima. Nije lako unutar tri tjedna pokazati koliko lica ima stvaralaštvo. Ipak, kreativni proizvodi učenika vjeran su pokazatelj kako sam ipak pobudila stvaralački potencijal učenika. Odbacivanje starih metoda učenja i prihvaćanje novih, važan je korak ka stvaralaštvu.

10. PRILOZI

PRILOG 1:

Napiši pjesmu na čakavskom narječju.

Ljubav

Ljubav je zemlju krčila,

Od krša učinila polje,

Tko ima ljubavi

Ima i volje...

(ljubav-jubav, polje-poje, volja-voja)

Napiši pjesmu na čakavskom narječju.

U srcu

Smokve i masline

Ribe i škrto polje

Sve sam to ja

U srce spremio

I, Bogu hvala,

Jezikom svojim sebe osposobio.

(polje-poje, sam-san, jezikom-jezikun,
svojim-svojin, osposobio-opremija)

Napiši pjesmu na čakavskom narječju.

Ljepota lijepo, ljepše, najljepše

Ajme, što je lijepo

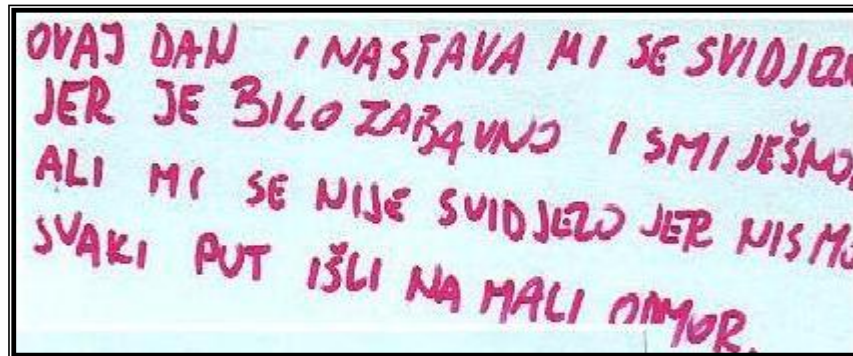
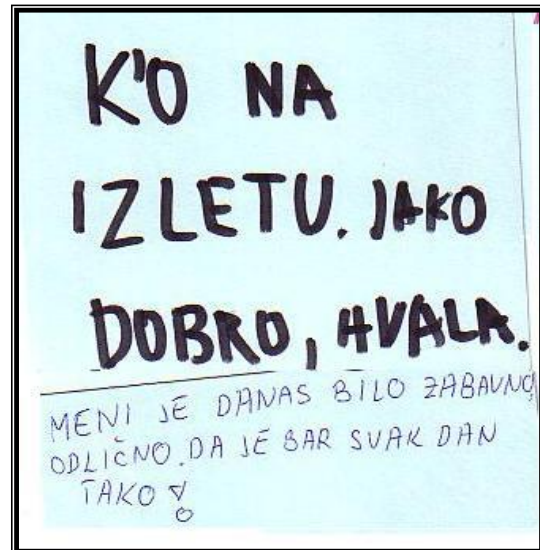
biti na moru

i slušati galebove

gdje govore.

(ljepota-lipota, lijepo-lipo, ljepše-lipje,
najljepše-najlipje, što-ča, biti-bit, gdje-di, govore-govoru)

PRILOG 2:

PRILOG 3.

Dragi članovi!

Svaki član dužan je prošetati se dvorištem i zabilježiti biljke

koje je opazio (kakve su boje, oblika, jesu li male, velike, imaju li cvat, miris).

Napiši, ako znaš, naziv biljke.

Uočiti što je potrebno biljci za rast i razvoj. Ako pronađete neku

biljku koja nema sve uvjete, napišite što mislite da joj nedostaje.

Sretno ☺

PRILOG 4:

Priča

Ti si labud. Zamisli da plutaš po bistrom, prostranom jezeru. Sve je mirno, tiho, čisto... Sunce baš izlazi i sve je okupano rosom... Tišina... Mir... Kako se osjećaš?... Zamišljaj.... Što vidiš oko sebe?... Ima li još koga uz tebe?...Koga?... Što čuješ?... Kao ti se sviđaju zvukovi koje osluškuješ?... A boje?... Kojim si bojama okružen?... Proljetna je bajka svuda unaokolo. Toliko zelenila, šarenila, topline....u vodi vidiš obrise prirode. Vidiš li svoj lik? Kako ti izgleda tvoj lik u vodi? Jesi li ponosan? O, Kako je prekrasno tvoje carstvo...Opiši ga!

PRILOG 5:

1. Pustite maštu neka stvara...budite kreativni...Pomoću sličica i pjesmica koje ste pronašli, napravite plakat na temu proljeće. Možete i sami nešto nacrtati i napisati.

Sretno ☺

2. Pustite maštu neka stvara...budite kreativni...Napravite pomoću kolaž papira ambalažu (kutiju) za neku biljku (grašak, krumpir, ljekovite biljke..) Vaš proizvod bit će prikazan na vašem Tv programu - 4. b)

Sretno ☺

3. Napravite plakat Geometrijski likovi u proljeće. Napiši ili slogan ili neku izreku ili pjesmicu.

Sretno ☺

11.LITERATURA

1. Arar, Lj. i Rački, Ž. (2003). *Priroda kreativnosti*. Preuzeto 13.siječanja 2008. s www.hrcak.srce.hr/file/19581)

2. Bilopavlović, T., Čudina-Obradović, Mira, Ladika, Zvezdana i Šušković - Stipanović, Roman (1997). *Dosadno mi je-što da radim-priručnik za razvijanje dječje kreativnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
3. Bognar, B. (2006a). Akcijska istraživanja u školi. *Odgojne znanosti*, 8(11), 209-228.
4. Bognar, B. (2006b). Kako procijeniti kvalitetu akcijskog istraživanja. *Metodički ogledi*, 13 (1), 49-68.
5. Bognar, B. (2008). *Mogućnost ostvarivanja uloge učitelja-akcijskog istraživača posredstvom elektroničkog učenja*. Neobjavljena doktorska disertacija. Sveučilište u Zagrebu.
6. Bognar, B. (2004). Poticanje kreativnosti u školskim uvjetima. *Napredak*, 145(3), 269-283
7. **Bognar, B. (2003). Škola koja potiče kreativnost. Preuzeto 22.veljače 2006.**
www.pedagogija.net
8. Buzan, T. (2004). *Moć kreativne inteligencije*. Zagreb: Logo
9. Cvetković Lay, J. i Pečjak, V. (2004). *Možeš i drukčije*. Zagreb: Alinea
10. George, D. (2003). *Obrazovanje darovitih*. Zagreb: Educa
11. König, E. i Zedler, P. (2001). *Teorije znanosti o odgoju*. Zagreb: Educa
12. Kvašček, R. (1983). *Razvijanje kreativnog ponašanja ličnosti*. Sarajevo: Svjetlost
13. Majl, A. (1968). *Kreativnost u nastavi*. Sarajevo: Svjetlost
14. Milat, J. (2005). *Osnove metodologije istraživanja*. Zagreb: Školska knjiga
15. Miljak, A. (1996). *Humanistički pristup teoriji i praksi predškolskog odgoja*. Velika Gorica – Zagreb: Persona
16. Mattes, W. (2005). *Nastavne metode*. Zagreb: Školska knjiga
17. Mušanović, M. (2001). Odgojno – obrazovne filozofije učitelja i akcijsko istraživanje. U Rašić, V. (ur.) *Teorijsko- metodološka utemeljenost pedagoških istraživanja: zbornik radova*, (str. 122 – 128). Rijeka: Međunarodno znanstveni kolokvij
18. Mužić, V. (1999). *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Educa
19. Ozimec, S. (1996). *Otkriće kreativnosti*. Varaždinske Toplice: Tonimir

20. Puh, N. (2007). *Integrirani dani u razrednoj nastavi*. Zagreb: Školska knjiga
21. Srića, V. (1992). *Upravljanje kreativnošću*. Zagreb: Školska knjiga
22. Stevanović, M. (2003a). *Interaktivna stvaralačka edukacija*. Rijeka: Andromeda d.o.o.
23. Stevanović, M. (2002). *Kreatologija*. Rijeka: Express digitalni tisak d.o.o.
24. Stevanović, M. (2003b). *Modeli kreativne nastave*. Rijeka: Andromeda d.o.o.
25. Stevanović, M. (1998). *Modeli stvaralaštva*. Varaždinske Toplice: Tonimir
26. Stevanović, M. (2001). *Kvalitetna škola i stvaralaštvo*. Varaždinske Toplice: Tonimir
27. Supek, Rudi (1987) *Tipovi kreativnosti*, u Kroflin, L. (ur.), Nola, Danica; Posilović, Antonija; Supek, Rudi *Dijete i kreativnost*. Zagreb: Globus.